

HOSPODÁŘSKÉ DVORY KLADRUBSKÉHO KLÁŠTERA VE DRUHÉ POLOVINĚ 18. STOLETÍ

JAKUB KRČEK

Stavebními památkami, jež zůstávaly dlouhodobě na okraji badatelského zájmu, a teprve v posledních dvou desetiletích se jim začíná dostávat odpovídající pozornosti, jsou hospodářské dvory. Pod tímto termínem dnes obvykle památková péče chápe historické areály, zahrnující funkčně uspořádané objekty a vybavení pro živočišnou a zemědělskou výrobu (případně další příslušenství), jež na svých panstvích provozovaly pozemkové vrchnosti. Přestože při výstavbě hospodářských budov zpravidla vystupovalo do popředí funkční hledisko, nacházíme u řady z nich výrazné architektonické a urbanistické kvality, pro něž se desítkám takových areálů dostalo odpovídající odborné pozornosti.¹⁾ Stovky dalších ovšem zůstávají nepoznány a ponechány v často žalostném stavebně-technickém stavu, do něhož byla většina těchto objektů uvedena v období státem řízeného socialistického zemědělství.

Mezi panskými hospodářskými dvory rozlišujeme dvě základní skupiny, a to dvory rezidenční a dvory podnikatelské. U rezidenčních dvorů je určující charakteristikou úzká prostorová vazba na panské sídlo, zatímco dvory podnikatelské bývaly rozptýleny dle potřeby v širším prostoru dominia. Druhou skupinu dvorů v domácím prostředí nacházíme ve starším období především na klášterních panstvích a její masivnější rozšíření zaznamenáváme až od poloviny 16. století v souvislosti s rozvojem vrchnostenského režijního velkostatku. Kvalitativní i kvantitativní proměnou pak většina hospodářských areálů prošla v době ekonomické konjunktury po třicetileté válce, na sklonku 17. a v prvních desetiletích 18. století. Tehdy u nás vznikají dvory mimořádně zajímavých dispozic, obsahující kvalitně pojedené obytné, administrativní a hospodářské objekty (typicky sýpky), jež svou architekturou často vytvářejí plnohodnotný protějšek barokních panských rezidencí.²⁾

Hospodářským dvorům na panství bývalého benediktinského kláštera v Kladrubech u Stříbra nebyla dosud věnována zvláštní pozornost, na rozdíl od srovnatelných, především cisterciáckých klášterních dominií,³⁾ mezi nimiž v tomto ohledu vyniká plaské klášterství se souborem hospodářských staveb mimořádné kulturně-historické hodnoty.⁴⁾ Ostatně dosud citelně postrádáme moderní monografické zpracování dějin této významné řeholní instituce a údaje o hospodářských stavbách na kladrubském panství dostupné v dosavadní literatuře⁵⁾ jsou sporadické. Výjimku představují dvory nacházející se na

katastru města Přestic, jimž byla v poslední době věnována samostatná studie.⁶⁾ Cílem tohoto příspěvku je podat přehled lokalit, v nichž kladrubští benediktini provozovali v raném novověku své hospodářské dvory, a základní sumu informací k těmto lokalitám (na základě dostupné literatury) s detailnějším vhladem do podoby a fungování dvorů ve druhé polovině 18. století. Horní časová hranice byla stanovena ze dvou důvodů. Jednak koncem 18. století zrušením kladrubského kláštera zaniká vazba mezi jednotlivými dvory a jejich správním centrem v rukou benediktinského řádu, ale především v následujícím období 19. století dochází k nárůstu archivního materiálu, jehož zpracování by neúměrně zatížilo tuto historicky pojatou studii.

NÁSTIN ÚZEMNÍHO VÝVOJE KLADRUBSKÉHO PANSTVÍ

Kladrubské klášterní panství se započalo územně konstituovat v roce 1115, kdy kníže Vladislav I. bohatě nadal nově založený konvent benediktinů, první v západních Čechách. Přestože se zakládací listina (stejně jako další donační listiny z 12. století) dochovala pouze ve falzech ze 13. století, byl její obsah diplomatickým rozbohem prokázán jako věrohodný a odrážející skutečný stav klášterní držby koncem 12. století.⁷⁾ Klášter získal – především od přemyslovských knížat, ale i od místních velmožů – k obhospodařování lesnaté území mezi řekami Mží a Úhlavkou až k zemské hranici s výjimkou dvanácti zde již existujících vsí, dále více než dvě desítky vsí v nejbližším okolí kláštera a další desítky vsí či jejich dílů především na území západních, středních, ale i severních Čech. Úsilím opata Reinera (před 1231–1275) se podařilo ve 30. letech 13. století překonat prvotní roztržičnost klášterních držav a vytvořit téměř kompaktní panství, které bylo dále do konce předhusitského období koncentrováno kolem tří správních center – kláštera v Kladrubech a proboštství v Přesticích a (Městě) Touškově.⁸⁾ Za vlády Zikmunda Lucemburského museli kladrubští opati velkou část statků odprodat nebo zastavit,⁹⁾ a ačkoliv již Ladislav Pohrobek

rokních klášterních kronik tepelský premonstrát Robert C. Köpl (1863). Celoživotním tématem se dějiny kladrubského kláštera staly pro regionálního historika V. V. Kremera, jehož dílo ovšem zůstalo povětšinou nepublikováno ve strojopisné podobě, srov. Edl 2004. Sumu archivních poznatků především ke stavebnímu vývoji klášterního areálu shromáždila v rovněž nepublikovaném strojopise Holanová 1971. Popularizační charakter má práce Čechura 1995. Nejnovější monografický příspěvek k dějinám kladrubského kláštera se omezuje na období středověku, viz Nováček a kol. 2010.

6) Rožmberský 2011.

7) Novotný 1932.

8) Kubů 1979.

1) Srov. Žižka 2012.

2) Petrů red. 1995, 359–387.

3) Charvátová 1993; Hansová 2007.

4) Žižka 1995; Rožmberský 1999; Bukačová – Horyna 2004; Bukačová 2005.

5) První ucelené pojednání o dějinách kláštera sestavil na základě ba-

i Vladislav Jagellonský vydali po polovině 15. století klášteru privilegia k výplatě svých statků, restituace klášterního majetku probíhaly pomalu a komplikovaně. V 16. století navíc byly z finančních důvodů zastavovány další statky. Ke konsolidaci klášterního panství dochází až po roce 1621, a především pak po třicetileté válce a kolem roku 1700. Přestože již nikdy nenabyl svého předhusitského rozsahu, patřil kladrubský velkostatek v 17. a 18. století k největším na Plzeňsku.¹⁰⁾

Když byl kladrubský klášter v roce 1785 v rámci josefinských reforem zrušen, bylo jeho jmění vyčísleno na 753 440 zl.¹¹⁾ Pozemkový majetek sestával z vlastního klášterního panství a připojených statků Čeminy a Přestice. K panství Kladruby náleželo 22 lokalit (z toho jedna ne celá) se sedmi hospodářskými dvory a jedenácti mlýny,¹²⁾ ke statku Čeminy třináct lokalit (z toho čtyři ne celé) s pěti dvory a dvěma mlýny a ke statku Přestice-Žerovice čtyři lokality se třemi dvory a jedním mlýnem.¹³⁾ Pozemkový majetek zrušeného kláštera připadl náboženskému fondu a byl spravován administrací státních statků. Brzy však došlo k jeho postupnému dělení. Jako první byl už v roce 1790 statek Čeminy postoupen do dědičného nájmu svobodnému pánu Janu Erbenovi, dvornímu radovi u dvorské komory, a v roce 1806 mu pak prodán do dědičného držení. Statek Přestice-Žerovice byl prodán ve veřejné dražbě v roce 1811 majiteli sousedního panství Dolní Lukavice hraběti Hugo Damianovi Ervínovi ze Schönborn-Wiesentheidu a konečně panství Kladruby v roce 1825 rovněž v dražbě knížeti Alfredu I. Windischgrätzovi, v jehož rodě zůstalo do roku 1945.¹⁴⁾

Dochované inventáře kláštera z let 1583 a 1589 evidují na kladrubském panství čtyři dvory, a to u kláštera, ve Všetcích, Lhotě a Žďáru,¹⁵⁾ tedy v lokalitách, které klášteru patřily i v 18. století. Z nich ovšem dvůr ve Lhotě¹⁶⁾ v té době již neexistoval. Zanikl patrně za třicetileté války, neboť v soupisu poddaných podle víry (1651), ani v berní rule (1654) se nevyskytuje. Oba tyto prameny shodně uvádějí na kladrubském panství dvory Žďár, Plešnice, Vsetice, Jivjany, Výrov (Vejrovo), Benešovice a Tisová. Klášterní dvůr se sice výslovně neuvádí, ale z počtu poddaných při klášteře a z jejich povolání (mezi nimi i šafář) lze soudit, že zde nepochybně poplužní dvůr fungoval.¹⁷⁾ Poplužní dvůr v Tisové, původem rezidenční dvůr při tamní tvrzi,¹⁸⁾ klášter držel pouze dočasně, a to mezi lety 1624 a 1668.¹⁹⁾ Tereziánský katastr z roku 1757 eviduje na panství kladrubského kláštera všechny dvory, které k němu náležely i v době zrušení, kromě dvora v Touškově. Mezi dominikálem města Kladrub jsou pak ještě uvedeny pusté dvory Vo-

sí a Vrdec, zakoupené obcí „vor einigen Hundert Jahren“,²⁰⁾ snad od klášterní vrchnosti. Jedná se patrně o tytéž bývalé dominikální dvory, jejichž pozemky byly v roce 1825 rozparcelovány mezi kladrubské měšťany.²¹⁾

Ve druhé polovině 18. století kladrubský klášter režijně provozoval tyto dvory: na panství Kladruby Klášterní dvůr, Žďár, Vsetice, Benešovice, Výrov, Zálezly a Jivjany, na statku Čeminy dvory Čeminy, Komberk, Plešnice, Doubrava a Touškov a na statku Přestice-Žerovice Proboštský a Nový dvůr v Přesticích a Střížov. Na území panství se pak nacházel ještě jeden vrchnostenský dvůr, a to v Mířovicích, který ovšem spolu s několika chalupami náležel v 18. i 19. století k panství Horšovský Týn.²²⁾ Proměnu dvorového hospodaření pod státní správou ukazuje popis panství Kladruby (již bez statků Čeminy a Přestice) z roku 1822, jenž sloužil jako sumář informací o velkostatku pro potenciální kupce v chystané dražbě. V režii velkostatku byly ponechány pouze dva dvory (Klášterní, nyní zvaný Zámecký, s beranovnou u Petrova mlýna a Žďár s ovčínem), zbylých pět dvorů (Vsetice, Zálezly, Jivjany, Benešovice, Výrov) bylo propachtováno.²³⁾ Tutéž situaci zachycuje Sommerova topografie ve 30. letech 19. století, tedy v prvních letech, resp. desetiletích hospodaření nových soukromých vlastníků. Na panství Kladruby provozovali Windischgrätzové režijně dva dvory, propachtováno bylo pět dvorů.²⁴⁾ Na statku Přestice-Žerovice hospodařila vrchnost (Schönbornové) na všech třech dvorech ve vlastní režii²⁵⁾ a rovněž na statku Čeminy zůstaly všechny dvory v režii vrchnosti (Erbenové), avšak proměnila se jejich skladba. K tradičním dvorům Čeminy, Komberk, Plešnice a Touškov (?) přibyl dvůr Myslinka, a také o samotě stojící dvůr Dobronice.²⁶⁾ Režijně se hospodařilo také ve dvou ovčinech (Plešnice, Komberk) a dvou beranovnách (Čeminy, Myslinka).²⁷⁾ Naopak se neuvádí zrušený dvůr Doubrava, jehož funkci zřejmě převzal počátkem 19. století nově založený dvůr Myslinka.

Následující přehled zachycuje výše uvedených patnáct dvorů na panství kladrubského kláštera včetně statků Čeminy a Přestice-Žerovice v pořadí, v jakém jsou zapsány v inventáři majetku zrušeného kláštera z let 1785–1786.²⁸⁾

20) Burdová a kol. edd. 1970, 240–241, 332–333.

21) Sommer 1838, 147.

22) Schaller 1788, 131; Sommer 1838, 150.

23) Státní oblastní archiv (dále jen SOA) v Plzni – pracoviště Klášter, Velkostatek (dále jen Vs) Kladruby, inv. č. 387, kart. 47.

24) Sommer 1838, 144. Stejně tak na konci 19. století, kdy se pouze propachtovaný dvůr Vsetice uvádí pod novým názvem Alfrédov. V roce 1900 byly v režii vrchnosti dvory Zámecký, Žďár, Alfrédov a Zálezly, propachtovány byly Výrov, Benešovice a Jivjany. V době první pozemkové reformy zůstávaly v režii dvory Zámecký, Žďár, Alfrédov a Jivjany, propachtovány byly Výrov a Benešovice. Jako zbytkové statky byly prodány dvory Alfrédov, Benešovice, Výrov a Zálezly, dvůr Jivjany byl zcela rozparcelován, v záboru zůstaly dvory Zámecký a Žďár, jež byly nadále režijně spravovány až do roku 1945. Hofmann 1974, VII–IX.

25) Sommer 1839, 244.

26) Dvůr na místě zaniklé vsi Dobronice se uvádí k roku 1617 jako příslušenství k tvrzi v Újezdu nade Mží (Profous 1947, 363; Roubík 1959, 68). Mezi majetkem zrušeného kláštera se Dobronice, ani zdejší dvůr výslovně nepřipomínají. V 1. polovině 19. století však nacházíme samotou Dobronice s poplužním dvorem, lesovnou a jednou dominikální chalupou na statku Čeminy, přičemž část osady nadále patřila k Újezdu (Sommer 1838, 368).

27) Sommer 1838, 366.

28) NA Praha, České gubernium-Publicum (dále jen ČG-Publ.), inv. č. 2259, sign. 145/27, kart. 2666; tamtéž, Česká státní účtárna (dále

9) Čechura 1996.

10) Hofmann 1974, V–VI.

11) Bílek 1893, 187, 295.

12) K mlýnům kladrubského kláštera, z nichž všechny byly v době zrušení emfyteuticky zakoupeny poddanými, srov. Čechura – Procházka 2013.

13) Krček 2013, 56.

14) Bílek 1893, 185–186; Hofmann 1974, VII; týž 1999, 55–56.

15) Národní archiv (dále jen NA) Praha, Stará manipulace (dále jen SM), inv. č. 227, sign. B 45/8/2, kart. 152.

16) Dvůr ve Lhotě zahrnoval podle inventářů z let 1583 a 1589 chlévy pro hovězí, vepřový i skopový dobytek, koňskou stáj a spíž za sýry a omastek.

17) Zahradníková ed. 2003, 146–149; Doskočilová ed. 1952, 202.

18) Procházka – Úlovec 1991, 211–218; Úlovec a kol. 2005, 844–845.

19) Bílek 1882–1883, 275–276; týž 1893, 184.

Ten se stal výchozím pramenem pro tuto studii, neboť přináší nejen celkový přehled dvorů, na nichž kladrubský klášter hospodařil ve vlastní režii, ale také podrobný soupis inventáře v konkrétních dvorech a jejich jednotlivých objektech. Svědectví soupisů majetku zrušeného kláštera lze kombinovat s údaji z jiného soudobého pramene, a to josefského katastru z let 1785–1788.²⁹⁾ Doplňující informace pak poskytují mapy prvního vojenského (josefského) mapování z let 1764–1768 a především textové operáty k tomuto mapovému dílu.³⁰⁾ Okrajově bylo přihlédnuto i k mladšímu popisu kladrubského panství, který zachycuje stavební stav jednotlivých panských dvorů k roku 1822 (tedy již bez dvorů na statcích Čeminy a Přestice-Žerovice).³¹⁾ Lze důvodně předpokládat, že v období státní správy se příliš neinvestovalo do stavební údržby, natož do přestaveb hospodářských areálů, které v té době byly navíc z větší části propachtovány. Proto snad můžeme výpovědní hodnotu popisů dvorů z této doby vztáhnout i na starší období před rokem 1785.

Kladruby-Pozorka, Klášterní dvůr (k. ú. Pozorka u Kladrub, okr. Tachov)

Středověké kláštery bývaly vybaveny rezidenčními dvory a není důvod se domnívat, že v případě Kladrub tomu bylo jinak. Hospodářský provoz je písemně doložen již v listinném falzu hlásícím se do roku 1186, kde se zaznamenává darování sedmi nevolníků k obsluze dvora.³²⁾ Archeologické nálezy dovolují předklásteři s hospodářskou funkcí, intenzivně osídlené již ve 12. století, lokalizovat do prostoru jižně a jihovýchodně od klášterního jádra, jež zaujalo dominantní polohu na ostrožně nad říčkou Úhlavkou a jejím pravostranným přítokem (Zámecký potok). Hospodářské aktivity se rozvinuly na rozšíření ostrožny, jejíž plocha byla ve středověku od okolního terénu na jižní a západní straně oddělena umělým příkopem. Přibližně od poloviny 14. století, kdy předsunutý sídlištní areál zřejmě zanikl, chybí jakékoliv indicie o poloze a rozsahu hospodářského zázemí středověkého kláštera. Pozůstatky této fáze osídlení pak byly převrstveny novověkou stavební aktivitou a především terénními úpravami v období baroka.³³⁾

Během obnovy kláštera po husitských válkách byl rekonstruován a rozšířen klášterní hospodářský dvůr a také

Obr. 1: Kladruby-Pozorka (okres Tachov), areál kláštera s hospodářským zázemím a nedalekým dvorem Ždár na výřezu vojenské mapy z let 1764–1768, sekce 155 (všechny výřezy josefského mapování © 1st Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna; © Laborař geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně – <http://www.geolab.cz>; © Ministerstvo životního prostředí ČR – <http://www.env.cz>).

pivovar, o jehož existenci v rámci kláštera lze uvažovat již ve 12. století.³⁴⁾ Dvůr „v klášteře“ se pak připomíná znovu po polovině 16. století³⁵⁾ a k letům 1583 a 1589 se o něm dozvídáme, že zahrnoval chlévy pro hovězí i vepřový dobytek, sladovnu a sýpku, která snad byla umístěna přímo uvnitř areálu kláštera („Traidt Poden im Closter“) stejně jako koňská stáj, zbrojnice a spíž na sýry a omastek.³⁶⁾ Není zcela jasné, zda se hospodářských budov dotkl velký požár kláštera v květnu 1590.³⁷⁾ Až události třicetileté války, kdy byl klášter několikrát vyplněn, a především pak poválečná hospodářská konjunktura vyvolaly zásadnější stavební úpravy jak vnitřního kláštera (1664–1670), tak jeho okrajových partií. Během 17. století vznikl ve dvou oddělených fázích, z nichž první lze klást již na jeho počátek, komplex provozních staveb s tzv. latinskou školou, lemující východní stranu klášterního areálu.³⁸⁾

Fungující a relativně vybavené zázemí ukazuje soupis poddaných z roku 1651, který přímo ve službách kláštera eviduje 53 osob.³⁹⁾ Na prvním místě jsou uvedeni úředníci (sekretář, hejtman, písař), poté následují služebníci a řemeslníci, kteří měli na starosti provoz (páže, dva vrátní, sluha), péči o materiální vybavení (krejčí, tesař, kovář s učněm, dvě pradleny) a stravování obyvatel prelatury a konventu (kuchař s kuchtíkem, pekař, zahradník s učněm, rybář, dva myslivci). Podstatné je zjištění, že nezanedbatelná část těchto osob se uvádí i s rodinami (manželkami), tudíž klášter musel již v polovině 17. století disponovat potřebnými ubytovacími kapacitami nižší kategorie, a to buď přímo v klášterním areálu, nebo spíše v těsné vazbě na něj. Důležitý je výskyt profesí spojených s pivovarnickým provozem (sládek, mládek, dva bečváři), a především pak profesí, jež dokládají fungování kláš-

jen ČSÚ), inv. č. 1978, kart. 269.

29) NA Praha, Josefský katastr (dále jen JK).

30) Tamtéž, Josefské vojenské mapování (dále jen JVM).

31) SOA v Plzni, o. c. v pozn. 23.

32) Friedrich ed. 1904–1907, 432, č. 405 D: „Dedi etiam [...] curiales servos septem [...]“.

33) Nováček a kol. 2010, 14–18, 21; Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 290.

34) Jiráček 2015, 61–62.

35) Profous 1949, 227–228.

36) NA Praha, o. c. v pozn. 15.

37) Čechura 1995, 67 uvádí, že v roce 1590 shořely hospodářské budovy a celý konvent. Oproti tomu spolehlivější Holanová 1971, 38 hovoří pouze o požáru v obytných budovách konventu. Ani další literatura předpokládá požár hospodářských budov nepotvrzuje.

38) Nováček a kol. 2010, 22.

terního poplužního dvora. Mezi nimi se jedná především o šafáře s manželkou a nádvoříka, dvůr zároveň obývala také vdova po bývalém šafáři. Dále jsou zde uvedeni klášterní zaměstnanci dvora, kteří měli na starosti obsluhu jízdních a tažných koní a péči o ně (kočí, rajtknecht, hříbatník), péči o hovězí (kravař) a vepřový dobytek (sviňák) a o drůbež (husopaska), a další čeleď (dva pacholci, dva pohůnci, nádeník, dvě děvečky).⁴⁰⁾

Výše nastíněné možnosti existence některých hospodářských objektů v těsnější vazbě na vnitřní konvent v předbarokní etapě nasvědčuje pozdějšími klášterními kronikami z druhé poloviny 18. století zachycená informace o tom, že opat Matouš Roman Platzzer zahájil raně barokní přestavbu kláštera v červnu 1659 zbořením stájí poblíž studny u věže konventu a ze získaného materiálu začal stavět sladovnu a pivovar.⁴¹⁾ V korespondenci mezi kladrubským opatem Platzzerem a břevnovským opatem Augustinem Seyfridem z března 1665 zaznívá, že v roce 1663 byl v Kladrubech vybudován od základů nový pivovar se sladovnou a v roce 1664 postavena další nová a potřebná budova se sklepy, přičemž každá ze staveb vyšla asi na 1000 zl.⁴²⁾ S těmito zmínkami lze zřejmě spojit vznik provozní budovy navazující na severní straně na tzv. latinskou školu, a především pak přenesení klášterního pivovaru se sladovnou mimo klášter i předklášteří k soutoku Zámeckého potoka a Úhlavky, do vzdálenosti asi 200 m severně od kostela, kde jej nacházíme v 18. a 19. století (viz dále).

K zásadní úpravě v prostoru předklášteří došlo za opata Tobiáše Hohmanna (1689–1701), který zahájil výstavbu hostinského domu (tzv. nové prelatury) se vstupní bránou a věží na místě starší stavby patrně stejného účelu a nechal zčásti opravit a zčásti nově vystavět budovy hospodářského dvora. V této činnosti na Hohmanna navázal v prvních letech své opatské vlády Maurus Fintzguth (1701–1729). Soustředil se na opravy i novostavby nezbytných užitkových objektů v zázemí kláštera, ale i jinde na panství, které zároveň územně rozšířil koupěmi několika bývalých klášterních statků.⁴³⁾ Do roku 1705 dokončil vstupní objekt na východní straně a v návaznosti na něj vystavěl tzv. malé stáje, mimořádně kvalitní hospodářskou budovu přiléhající v pravém úhlu k hostinskému domu a vymezující jižní stranu vnitřního klášterního nádvoří. Patrně právě k těmto dvěma objektům se vztahují Fintzguthovy zprávy o stavební činnosti v klášteře z let 1704 a 1708. Na severní straně vstupního objektu pak měla na budovu navázat nerealizovaná přestavba sousední školy. Od počátku druhého desetiletí 18. století byly ale veškeré prostředky na stavební aktivity v klášteře vázány na přestavbu klášterního kostela.⁴⁴⁾

Výstavbou hostinského domu s bránou, upravovaného pak ještě kolem roku 1740, a malých stájí došlo na počátku 18. století k završení vývoje východního bloku hospodářských a provozních budov a patrně také k definitivnímu přenesení nástupního prostoru kláštera do dnešních

míst. Po dokončení přestavby klášterního kostela bylo ve druhé čtvrtině 18. století, nepochybně v souvislosti s novostavbou nového konventu, přikročeno k novému řešení prostoru na jižní hranici původně hrazeného klášterního okrsku. Asi v letech 1740–1750 vzniklo v jižním sousedství malých stájí další hospodářské stavení, označované jako zahradnický domek⁴⁵⁾ a uzavírající se stájemí malý dvůr přístupný od východu klenutou bránou. Se současným zřízením barokních zahrad, při jejichž zakládání byly provedeny rozsáhlé terénní úpravy,⁴⁶⁾ expandoval klášterní areál do prostoru zrušeného příkopu i za něj do mírného protisvahu na jižní straně.⁴⁷⁾

V literatuře se uchytila teze, že barokní přestavba kláštera (resp. výstavba nových dvorů v jeho okolí) na počátku 18. století umožnila vytěsnit z areálu hospodářský provoz, případně, že barokní řešení kladrubského kláštera je výjimečné absencí hospodářského dvora přímo ve vazbě na klášterní budovy. Úloha hospodářské základny života řeholní komunity se zpravidla přisuzuje velkému dvoru ležícímu asi 1,5 km východně od kláštera, tedy dvoru Žďár, u nějž se někdy předpokládá až barokní původ. Marginalizován naopak bývá význam dvou drobnějších hospodářských areálů jižně od malých stájí a východně od klášterní brány.⁴⁸⁾ Právě zde však musíme hledat vlastní hospodářské zázemí nejen středověkého, ale i raně novověkého kláštera. Latinská kronika z druhé poloviny 18. století uvádí poblíž klášterní brány rybníček, stodolu, zahradu a výslovně klášterní dvůr.⁴⁹⁾ Že se v žádném případě nejednalo o v rámci ekonomiky klášterního velkostatku zanedbatelný hospodářský areál, ukazují údaje tereziánského katastru. K roku 1757 bylo z Klášterního dvora obhospodařováno 1278 strychů dominikální půdy, z toho sice 902 strychů porostlin, ale k tomu 15 strychů pastvin a 361 strychů polí.⁵⁰⁾ Srovnáním výměr polností při jednotlivých poplužních dvorech na kladrubském panství dospějeme k závěru, že Klášterní dvůr byl z tohoto pohledu pátým největším po Novém dvoře v Přestvicích (442 str.), Žďáru (434 str.), Plešnicích (381 str.) a Čeminech (363 str.). Průměrná výměra dominikálních polí při patnácti kladrubských dvorech činila podle tereziánského katastru 292 strychů, ve čtyřech případech však nepřesáhla ani 200 strychů.

Písemné prameny dokládají, že ve druhé polovině 18. století sestávalo hospodářsko-provozní zázemí kláštera ze tří samostatných okrsků, jež plnily své specifické funkce (obr. 1). Prvním byl soubor solidně vystavěných objektů⁵¹⁾ na východním a jihovýchodním okraji klášterního areálu. Zde byly kromě vrátnice, administrativních prostor, hostinských pokojů a školních učeben také sklepy a komory na uskladnění zásob (např. soli, ovoce, piva,

45) Vilímková – Horyna 1975, 30.

46) Nováček a kol. 2010, 14.

47) Horyna 1977, 579.

48) Srov. např. Horyna 1977, 579; Kuča 1997, 879; Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 291. Ojedinelá a mylná je představa, že klášterní hospodářský dvůr byl tvořen nástupním prostranstvím kláštera, vymezeným na západě východním průčelím nového konventu, na východě budovami staré školy a novověké prelatury a na jihu malými stájemí (Bělohlávek a kol. 1985, 142).

49) Cit. dle Nováček a kol. 2010, 15, pozn. 16: „[...] prope Januam Monasterii Cladrubiensis inter piscinulam et horrea Monasterii nunc existentia, et ad horrea ad Cornu hortii ante villam Monasterii et piscinam [...]“.

50) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

51) NA Praha, JVM, sekce 155, No. 25, pag. 355–356.

39) Podle berní ruly bylo o tři roky později při klášteře 45 poddaných. Doskočilová ed. 1952, 202.

40) Zahradníková ed. 2003, 146–147.

41) Nováček a kol. 2010, 21, pozn. 18; srov. Holanová 1971, 41.

42) Vilímková – Horyna 1975, 2.

43) Holanová 1971, 42–45.

44) Horyna 1977, 577–578; Vilímková – Horyna 1975, 29.

vína) a další skladovací a především řemeslnické zázemí. Dílny se nacházely v objektech na severní straně bloku, kde fungovala kolářská dílna, kovárna, truhlárna, pekárna, mydlárna a krejčovská dílna.⁵²⁾ V blízkosti těchto objektů se nacházela požární kolna. Na jižní straně navazovalo na hostinský objekt se vstupní bránou zázemí pro ustájení a údržbu koní. Byla zde postrojovna, stáj pro jízdní koně, stáj pro tažné koně a řemenárna. Za budovou stájí se rozkládal malý dvůr s vozovou kolnou, opatskou kočárovnou, seníkem a domkem zahradníka.⁵³⁾

Kláštevní zahrady, ohraničené částečně zdí a částečně plaňkovým plotem („Blancken“),⁵⁴⁾ byly několikerého druhu. Soupisy majetku pořízené při rušení kláštera evidují tři ovocné a kuchyňské zahrady a okrasnou zahrádku u kostela.⁵⁵⁾ Téměř současně sestavený topografický popis josefského katastru zaznamenal u kostela domovní zahrádku a také pastviště poblíž zvonice (Glockenstuh),⁵⁶⁾ tedy při severní straně kostela.⁵⁷⁾ Západně od klášterních budov se rozkládala konventní zahrada obklopená lesíkem, jímž protékal mlýnský náhon, a jižně od konventu kuchyňská zahrada s navazujícím ovocným sadem.⁵⁸⁾

Druhým okrskem s funkcí hospodářského a provozního zázemí kláštera byla osada Pozorka (Giebach) rozkládající se v podklášteří na obou březích Úhlavky, spojených dřevěným mostem. Pravému břehu dominoval areál klášterního pivovaru se sladovnou⁵⁹⁾ a přidruženými objekty (vinopalna, flusárna, koňská stáj, bednárna, pazderna), na protilehlém břehu byla nejvýstavnější stavbou panská hospoda Na Pozorce, obojí ve zděném provedení z kamene. Další zděnou (kamennou) stavbou byl klášterní mlýn na pravé straně náhonu, ostatní budovy roztroušené v údolí pod klášterem byly ve druhé polovině 18. století vesměs ve špatném stavu.⁶⁰⁾ Nacházely se zde vedle mlýna a pivovaru i další provozy závislé na neustálém přísunu vody

Obr. 2: Kladruhy-Pozorka, severní průčelí objektu stájí a sýpky na jižní straně klášterního areálu, přiléhající k hostinskému domu se vstupní bránou (všechny snímky, není-li uvedeno jinak, foto J. Krček, 2015).

(prádelna, rybářství), a především pak obytné domy, jež klášterní vrchnost poskytovala svým zaměstnancům. Našli bychom zde obydlí, sládka kuchařů, kováře, truhláře, lazebníka, ale i lokaje nebo ředitele statku.⁶¹⁾

Vlastní Klášterní dvůr, situovaný asi 250 m východně od brány kláštera při jižní straně silnice na Plzeň, představoval třetí ohnisko hospodářského provozu v zázemí kláštera. Areál poplužního dvora byl tvořen obytným stavením se skladovacími prostory, chlévem s přilehlou zahrádkou a stodolou.⁶²⁾ Prostor mezi dvorem a bránou kláštera vyplňoval z větší části rybník a nedaleko něj druhá panská hospoda, zvaná „Kratschen“. Uvnitř dvora se nacházel další menší rybník k napájení dobytka a malý zarostlý rybníček využívaný jako pastviště pro drůbež. Velká stodola byla situována stranou od areálu dvora ve svahu jižně nad rybníkem. Poblíž ní měl šafář pole s bramborami k vlastnímu užitku a nacházela se zde také vrchnostenská chmelnice.⁶³⁾ Ve druhé polovině 18. století se objekty Klášterního dvora popisují převážně v dřevěném provedení,⁶⁴⁾ bližší charakteristiku obsahuje popis z roku 1822. Podle něj byly ze dřeva vystavěny jen chlévy, zatímco obytné stavení a velká stodola o čtyřech mlatech byly kamenné. Všechny objekty měly střechy kryté šindelem. Stejný pramen nabízí také odpověď na otázku absence sýpky v areálu klášterního dvora, která je vzhledem k relativně velké výměře obhospodařovaných polností překvapivá. Sýpka byla situována přímo v areálu kláštera (na blíže neurčeném místě ji zde nacházíme již v 16. století), a to v patře a podkroví objektu tzv. malých stájí.⁶⁵⁾ Splňovala tak požadavek na umístění v dominantní poloze při hlavním vstupu do klášterního areálu a byla zároveň reprezentována nejkvalitnější architekturou ze všech objektů hospodářského zázemí barokního kláštera (obr. 2).

V širším okolí kláštera se pak nacházely další dva objekty spjaté s hospodářským provozem, a to ovčín a obora s myslivnou. Z kamene vystavěný panský ovčín s příbytky

52) Z mladších zmínek víme, že některé z těchto objektů byly situovány samostatně a přiléhaly k tarasní zdi severně od kostela. Krátce po roce 1896 zde byly zbořeny kovárna a stáj s kůlnou na slámu. Holanová 1971, 73–74.

53) NA Praha, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

54) Tamtéž, o. c. v pozn. 51.

55) Tamtéž, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

56) Tuto zvonovou stolicí vidíme na vedutách kláštera z doby krátce před jeho zrušením znázorněnou jako drobnou hranolovou stavbu s jehlanovou stříškou a věžičkou v severním sousedství presbytáře klášterního kostela. Srov. např. Krček 2013, obr. III.

57) Zmínka o pastvišti dokládá výrazně utilitární způsob využití pozemků v těsném sousedství kostela již v době existence kláštera. Tomuto zjištění odpovídá také absence jakékoli pevné komunikační úpravy doložená archeologicky před západním průčelím barokního chrámu (Nováček a kol. 2010, 19). Parková úprava prostranství severně od kostela a jeho osázení stromy je až záležitostí přelomu 19. a 20. století. Srov. Kamper – Wirth 1908, 105–106; Holanová 1971, 73–74.

58) NA Praha, JK, inv. č. 3696, kart. 1771.

59) V roce 1785 měl klášterní pivovar výstav 24 sudů 1 vědro. NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

60) Tamtéž, o. c. v pozn. 51.

61) Tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28; tamtéž, ČSÚ, o. c. v pozn. 28; tamtéž, o. c. v pozn. 58.

62) Tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

63) Tamtéž, o. c. v pozn. 58.

64) Tamtéž, o. c. v pozn. 51.

65) SOA v Plzni, o. c. v pozn. 23. V patře malých stájí jsou dokumentovány dřevěné konstrukce stropů rovněž indikující funkci sýpky. Líbal – Heroutová 1976, nestř.

kem ovčáka se nacházel v sousedství Petrova mlýna asi 1,5 km jihozápadně od kláštera.⁶⁶⁾ V lese nad klášteřem, zhruba kilometr jihovýchodním směrem, se nacházela obora obehnaná plaňkovým plotem, v níž se k roku 1785 chovalo 15 daňků.⁶⁷⁾ Uvnitř stála myslivna a byly zde také tři stejně velké kaskádové rybníčky, vybudované na Zámeckém potoce (obr. 1).⁶⁸⁾ Vodítkem pomáhajícím pochopit význam tohoto oploceného vodohospodářského díla je soupis rybníků zrušeného kláštera, mezi nimiž nacházíme hned za rybníčkem v Klášterním dvoře uvedené rybníky zvané Dolní, Střední a Horní „Röhr Teicht“.⁶⁹⁾ Nemůže být pochyb o tom, že se jednalo o zásobárnu užitkové nebo snad i pitné vody, která odtud byla dřevěným samospádným potrubím přiváděna do klášterního areálu.⁷⁰⁾

Rozvinuté zázemí kladrubského kláštera tedy zahrnovalo všechny složky hospodářského provozu, které byly běžné pro velké poplužní dvory na raně novověkém velkostatku. Během vývoje ovšem nedošlo k jejich koncentraci v jednom uzavřeném areálu, nýbrž byly rozptýleny na více místech, vždy však v úzké prostorové vazbě na vlastní klášter. Tento model zůstal zachován i po převzetí panství novým šlechtickým majitelem. Budovy kláštera byly ve 30. letech 19. století zčásti prázdné, zčásti využívány jako kanceláře správy panství a obydlí úředníků. V provozu zůstal poplužní dvůr (zvaný Zámecký), mlýn, dvě hospody i areál pivovaru s vinopalnou a flusárnou. Pouze obora se uvádí jako zrušená.⁷¹⁾ Původní klášterní pivovar na Pozorce zanikl na přelomu 19. a 20. století a dodnes se z něj dochovala patrová budova s přízemní klenutou místností sladovnického humna, na niž navazoval zbořený pivovar.⁷²⁾ K roku 1900 se zmiňuje přestavba zahradnického domku a chlévů v zámeckém dvoře a k roku 1920 důkladná oprava poničené budovy malých stájí.⁷³⁾ Z areálu vlastního dvora za rybníkem proti klášterní bráně se do současnosti dochovalo pouze obytné stavení na jeho východním okraji při hranici lesa, velká stodola ve svahu nad rybníkem byla zbořena ve druhé polovině 20. století. Malé stáje a domek zahradníka jsou spolu s dalšími hospodářskými a provozními částmi kláštera od roku 1995 chráněny v rámci areálu národní kulturní památky Klášter Kladruby.⁷⁴⁾

Žďár (k. ú. Pozorka u Kladrub, okr. Tachov)

Součástí klášterní vsi býval již ve středověku podnikatelský dvůr, který se výslovně připomíná poprvé k roku 1344.⁷⁵⁾ Mohl však vzniknout podstatně dříve, neboť ves Žďár se do vlastnictví kladrubských benediktinů dostala před rokem 1239. V roce 1375 byl dvůr Žďár vyplněn Peršíkem z Boječnice, jemuž soud za tento čin vyměřil pokutu 10 kop grošů pražských ve prospěch kláštera.⁷⁶⁾ Již v předhusitské době klášter dvůr pronajímá⁷⁷⁾ a někdy v té době zde také byla vystavěna tvrz. Tu v roce 1436 zapsal

Obr. 3: Dvůr Žďár (okres Tachov) na indikační skice stabilního katastru (1838–60. léta 19. stol.), uprostřed areálu poloha zaniklé tvrze s pozůstatkem vodního příkopu (parc. č. 46 a 47), v čele dvora souběžně se silnicí objekt sýpky (Národní archiv Praha, Stabilní katastr, sign. Plz 106 1/2).

císař Zikmund Petru z Luhova řečenému Orlík.⁷⁸⁾ V držení téhož feudála uvádějí k roku 1443 písemné prameny klášterní provenience „Žďár tvrz naši i také dvůr Všetice a vsi Kostelec a Lhotu“.⁷⁹⁾ Není zřejmé, kdo byl stavebníkem tvrze, ale formulace „tvrz naši“ v klášterním zápisu se zdá nasvědčovat možnosti, že by jím mohl být samotný klášter. V tom případě by se dalo uvažovat o Žďáru v předhusitské době jako o nápravě.⁸⁰⁾ Šlechtičtí majitelé Žďáru, tedy tvrze, vsi i dvoru, byť ten se k roku 1443 výslovně neuvádí, se během druhé poloviny 15. století často střídali, až byl zřejmě před rokem 1487 vykoupěn zpět klášteřem.⁸¹⁾ Poté patrně zdejší tvrz i ves zanikly, v mladších pramenech se v souvislosti se Žďárem hovoří jen o dvoru s ovčínem.⁸²⁾ Poloha tvrze je patrná na starých mapách i v terénní situaci dnešního hospodářského areálu. Nachází se uprostřed dvora na nízkém oválném platu dosud částečně lemovaném reliktem vodního příkopu.⁸³⁾

Po polovině 16. století se Žďár uvádí jako jeden ze čtyř hospodářských dvorů kladrubského kláštera. Podle inventářů z let 1583 a 1589 zahrnoval sýpku, chlévy pro hovězí dobytek, koňskou stáj, spíž na sýry a omastek a především velký ovčín pro mimořádný počet 1172 ovcí.⁸⁴⁾ V kladrubské městské knize je k roku 1572 zaznamenán případ rozkrádání obilí a krádež vepře v klášterním dvoře Žďár.⁸⁵⁾ Berní rula eviduje na kladrubském panství dvůr Žďár se sedmi poddanými,⁸⁶⁾ soupis poddaných podle víry zde o tři roky dříve uvádí rovněž sedm osob – šafáře s manželkou, dva pacholky, dva pohůnky a děvečku.⁸⁷⁾ Do barokní doby byl dvůr Žďár přestavěn jako jeden z prvních na panství, mezi lety 1689 a 1701 za opata Tobiáše Hohmanna, na začátku jehož funkčního období, v červnu 1689, bylo šest klášterních dvorů poničeno krupobitím. Opat Hoh-

78) Čechura 1996, 3, pozn. 34.

79) Profous – Svoboda 1957, 652–653. Vinou chybného čtení pramene uvádějí Profous a Svoboda a po nich i ostatní literatura chybné znění jména v podobě Petr z Luhova řečený Selík.

80) Úlovec a kol. 2005, 1064.

81) Sedláček 1905, 112.

82) Kamper – Wirth 1908, 323; Roubík 1959, 75; Bělohlávek a kol. 1985, 412.

83) Procházka – Úlovec 1991, 291–293; Úlovec a kol. 2005, 1064; Karel – Krčmář 2006, 290–291.

84) NA Praha, o. c. v pozn. 15.

85) Čechura 1995, 53–55.

86) Doskočilová ed. 1952, 202.

87) Zahradníková ed. 2003, 147.

66) NA Praha, o. c. v pozn. 58; SOA v Plzni, o. c. v pozn. 23.

67) Tamtéž, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

68) Tamtéž, o. c. v pozn. 51.

69) Tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

70) Srov. Nováček – Šíroky 1999.

71) Sommer 1838, 144, 148–149.

72) Beran – Valchářová – Zikmund edd. 2013, 233; Jiráček 2015, 64–65.

73) Holanová 1971, 74–75, 77. Srov. Líbal – Heroutová 1976, nestr.

74) Č. rejstř. 202.

75) Emler ed. 1892, 599–600, č. 1484: „curia dicta Saz [...]“.

76) Wintera 1899, 417; Procházka 1995, 102.

77) Sedláček 1909, 1029.

mann nechal ve Žďáru vystavět stodoly a především rozměrnou sýpku.⁸⁸⁾ Zakládání sýpky v prostoru při jižním okraji dvora si vyžádalo rozsáhlé zemní práce, při nichž patrně došlo k zasypání jižního úseku vodního příkopu zaniklé tvrze.⁸⁹⁾ Podle tereziánského katastru bylo v roce 1757 ze dvora Žďár obhospodařováno 434 strychů dominikálních polí, jednalo se tedy o největší dvůr na panství Kladruby (větší výměra náležela jen k Novému dvoru na statku Přeštice-Žerovice).⁹⁰⁾

Ve druhé polovině 18. století zahrnoval velký poplužní dvůr Žďár obydlí šafáře s několika zahrádkami, od něj oddělený příbytek čeledi se skladovacími prostory a chlévy, zvlášť stojící prasečí chlívky, kolnu, sýpku, stodolu a mléčnici („Millichgruben“). Ke dvoru náležel též ovčín,⁹¹⁾ stejně jako budovy dvora vystavěny z kamene.⁹²⁾ Všechny objekty měly taškovou krytinu, kromě chléva pro ovce se střechou krytou slaměnými došky. Obytné stavení a kravské chlévy byly přízemní a celé klenuté, stodola měla čtyři mlaty a areálu dominovala třípodlažní sýpka. První podlaží bylo využíváno ke skladovacím účelům (kvelb a sklepy), druhé jako kontribuční sýpka a teprve třetí podlaží sloužilo za vlastní vrchnostenskou sýpku. Jednotlivé budovy, dobře od sebe oddělené, tvořily čtyřúhelník uzavírající vnitřní nádvoří s rybníčkem,⁹³⁾ který obklopoval výslovně připomínaný pahorek, nepochybně někdejší tvrziště, s travní zahradou k užitku šafáře (obr. 3).⁹⁴⁾ Pozemky v sousedství dvora byly využívány především jako sady s ovocnými stromy⁹⁵⁾ a jako louky na krmivo. Na louce přímo u dvora byl patrný malý pahorek bez užitku, snad další terénní útvar po zaniklém středověkém osídlení v okolí dvora s tvrzí. V nevelké vzdálenosti od dvora se nacházel další rybník, cihelna a chmelnice pro potřeby panského pivovaru na Pozorce.⁹⁶⁾ Celý areál byl situován na návrší při silnici z Kladrub na Plzeň, jejíž úsek mezi Žďárem a klášterem procházel lesem a hlubokým úvozem (obr. 1). Cesta z kláštera do dvora Žďáru trvala „dobrou půlhodinu“.⁹⁷⁾

Vedle dvora u někdejšího kláštera byl dvůr Žďár s ovčínem jediným na kladrubském panství, který zůstal jak ve vlastnictví státu, tak i po roce 1825 v rukou nových šlechtických majitelů klíčovým režijním podnikem velko-
statku.⁹⁸⁾ Hospodářskou funkci plní částečně modernizovaný areál, zachovávající původní půdorysný rozvrh,

Obr. 4: Žďár, barokní sýpka v areálu dvora od jihu (foto J. Žižka, 2008).

Obr. 5: Žďár, barokní sýpka v areálu dvora od severu, fotografie dokumentuje starší stav střechy s pálenou krytinou a pultovými vikýři dvou sýpkových podlaží v podkrovní (foto J. Žižka, kol. 1977).

i v současnosti. Mimořádnou pozornost zasluhuje dvoupatrová barokní sýpka s vysokým štítem, typologicky zajímavá stavba z konce 17. století, situovaná uvnitř dvora rovnoběžně s komunikací probíhající při jeho jižním okraji (obr. 4 a 5). Barokní původ lze předpokládat i u části dalších objektů rozmístěných volně po obvodu dvora.⁹⁹⁾ Od roku 2009 je hospodářský dvůr v rozsahu sýpka, stodola, chlévy, zbytky ohrazení s branou chráněn jako nemovitá kulturní památka.¹⁰⁰⁾

Všetice/Alfrédov (k. ú. Kostelec u Stříbra, okr. Tachov)

Obdobně jako Žďár, také dvůr Všetice se nachází na místě zaniklé středověké vsi stejného jména, která se před rokem 1239 připomíná jako majetek kladrubského kláštera. V roce 1406 byla ve Všetících zřízena klášterní náprava,¹⁰¹⁾ která patrně za husitských válek zanikla,

88) Köpl 1863, 76. Méně spolehlivá literatura klade výstavbu dvora Žďár až do doby opata Fintzgutha (Kuča 1997, 880).

89) Procházka – Úlovec 1991, 293.

90) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

91) NA Praha, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28; tamtéž, o. c. v pozn. 58.

92) Tamtéž, JVM, sekce 155, No. 25 a 26, pag. 357–358.

93) SOA v Plzni, o. c. v pozn. 23.

94) NA Praha, o. c. v pozn. 58.

95) Tamtéž, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

96) Tamtéž, o. c. v pozn. 58.

97) Tamtéž, o. c. v pozn. 92.

98) Sommer 1838, 149.

99) Horyna 1977, 579; Procházka 1995, 102.

100) Č. rejstř. 103545.

101) <http://www.obeckostelec.cz/cs/obec/historie-1.html> [cit. 9. 8. 2015];

Obr. 6: Kostelec (okres Tachov), dvůr Všetice s beranovnou na výřezu josefského mapování, sekce 155.

Obr. 7: Dvůr Alfrédov (dříve Všetice), západní průčelí rezidenčního objektu se sýpkovým polo-
patrem a část průčelí severní hospodářské budovy.

stejně jako celá ves. Prameny klášterní provenience totiž uvádějí k roku 1443 Všetice pouze jako dvůr příslušný ke tvrzi Žďáru v držení Petra z Luhova řečeného Orlík. Znovu se o zdejší dvůr dozvídáme v roce 1463, kdy byl opět v zástavě.¹⁰²⁾ V držení Jiříka Chlumčanského se pak k roku 1558 dvůr Všetice připomíná jako pustý.¹⁰³⁾ Již po roce 1563 byl ale dvůr klášterem vyplacen¹⁰⁴⁾ a následně obnoven. Inventáře z let 1583 a 1589 dokládají, že v té době zahrnoval chlévy pro hovězí dobytek, koňskou stáj, spíž na sýry a omastek plnil patrně rovněž rezidenční funkci, jak naznačuje přítomnost optaského pokoje („Herrn Abbt's Zimer“) vybaveného cínovým stolním nádobím.¹⁰⁵⁾ V roce 1651 bylo při kladrubském panském dvoru Všetice zaměstnáno osm poddaných (šafář s šafářkou, tři pacholci, pohůnek, kravař a děvečka),¹⁰⁶⁾ stejný počet uvádí o tři roky později i berní rula.¹⁰⁷⁾

O barokní přestavbě dvora Všetice dosud chybějí informace, víme pouze o stavbě nové rezidenční budovy zámečského charakteru, jež sloužila k odpočinkovým pobytům kladrubských řeholníků. Vznik objektu bývá kladen až do období opatské vlády Josefa Siebera (1729–1756).¹⁰⁸⁾ Není vyloučeno, že souběžně se stavbou rezidence proběhla také přestavba hospodářských objektů v areálu dvora,¹⁰⁹⁾ která by se tak oproti jiným dvorům na panství kladrubských benediktinů odehrála s časovým odstupem. Z toho by bylo možno usuzovat, že stav, do kterého byl dvůr uveden při obnově mezi lety 1563 a 1583 byl dlouhodobě vyhovující a na rozdíl od jiných dvorů, které byly přestavovány prioritně (Kláštérní, Žďár), postačoval i pro inten-

zivní hospodářský provoz v době ekonomické konjunktury na počátku 18. století. Podle údajů tereziánského katastru z roku 1757 se ze dvora Všetice obhospodařovalo 315 strychů polí a 20 strychů pastvin. Z tohoto hlediska patřil mezi spíše větší dvory na panství.¹¹⁰⁾

Písemné prameny z druhé poloviny 18. století dokládají v areálu solidně stavěného poplužního dvora Všetice skladovací prostory, chlévy a stodolu.¹¹¹⁾ Obytnou funkci plnil zvláště připomínaný z kamene vystavěný dům (zámeček) v zahradě obehnané plaňkovým plotem¹¹²⁾ a zahradnický domek. U dvora se nacházely kuchyňská zahrada se skleníkem, několik travních zahrad a ovocný sad (štěpnice).¹¹³⁾ V jižním sousedství dvora se rozkládal malý rybníček s bahnitým dnem a na jedné straně zpevněným břehem,¹¹⁴⁾ který sloužil pro napájení dobytka. Zatravněný násep odděloval od rybníčku trojitě sádky.¹¹⁵⁾ Blízké okolí vsetického dvora bylo ve druhé polovině 18. století velmi bažinaté a mimo cesty prakticky neprůchodné. Od hlavní brány dvora, situované na (severo)západní straně, vedla cesta lemovaná alejí, na jejímž konci se za dřevěným mostkem na kraji vysokého lesa nacházela zděná beranovna, náležející ke dvoru, a u ní tři menší stavení – obydlí panského ovčáka a rybáře a flusárna (obr. 6).¹¹⁶⁾

V blíže neznámé době po zrušení kláštera – podle popisu z roku 1822 „wor wielen Jahren“ – zámeček i s přilehlým dvorem vyhořely a dlouhou dobu zůstaly neobnoveny. Zachované zdivo zámečku i objektů poplužního dvora se popisuje jako nezakryté ruiny, které byly s výjimkou dvou malých bytů, zřízených z vyhořelých chlévů, neobyvatelné. Požár zřejmě nepostihl zděný, taškami krytý zahradní domek, ocitající se v téže době v chatrném stavu. Na zanedbatelnou využitelnost objektů dvora Všetice poukazuje také výše ročního nájemného, která v roce 1822 činila

Procházka 1995, 17.

102) Profous – Svoboda 1957, 652–653.

103) Profous – Svoboda 1957, 652–653; Roubík 1959, 73.

104) Sedláček 1909, 989.

105) NA Praha, o. c. v pozn. 15.

106) Zahradníková ed. 2003, 148.

107) Doskočilová ed. 1952, 202.

108) Köpl 1863, 82.

109) Většina literatury (Procházka – Úlovec 1988, 5; Úlovec 2003, 19–20; Karel – Krčmář 2006, 13) udává, že dvůr byl postaven na místě zaniklé vsi zároveň se zámečkovou budovou v (2. polovině) 18. století. Tento údaj však není příliš spolehlivý, neboť zcela opomíjí existenci dvora ve starším období.

110) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

111) NA Praha, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

112) Tamtéž, JVM, sekce 155, No. 44, pag. 369.

113) Tamtéž, ČSÚ, o. c. v pozn. 28; tamtéž, o. c. v pozn. 58.

114) Tamtéž, o. c. v pozn. 112. Jako rybníček „pod okny“ („Schetnitzer Fensterteich“) se připomíná také v tereziánském katastru. Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

115) NA Praha, o. c. v pozn. 58.

Obr. 8: Benešovice (okres Tachov) s areálem poplužního dvora na výřezu josefského mapování, sekce 154.

pouze 5 zl., zatímco za budovy ostatních propachtovaných dvorů se platilo od 20 zl. (Benešovice) do 32 zl. (Výrov).¹¹⁷ Jako požárem zničený a neobyvatelný se všetický zámček se dvorem připomíná ještě ve 30. letech 19. století,¹¹⁸ ovšem v té době již musela probíhat jeho přestavba. Císařský otisk stabilního katastru z roku 1838 zachycuje obnovený areál poplužního dvora zhruba v současném půdorysném uspořádání a především s novým jménem Alfrédov, které mu bylo dáno na počest stavebníka, Alfréda I. Windischgrätze.

Dnešní zámček, situovaný na východní straně dvora uzavřeného na jihu a severu přízemními hospodářskými budovami a na západě plotem s bránou, je patrová budova s hospodářským (sýpkovým) polopatrem na obdélném půdorysu se středním rizalitem (obr. 7).¹¹⁹ Sýpkové polopatro v rezidenční budově nasvědčuje, že se pravděpodobně jedná o adaptovanou starší stavbu barokního původu. Písemné prameny z druhé poloviny 18. století totiž neuvádějí v areálu dvora samostatnou sýpku, s jejíž existencí je proto třeba počítat v některém z ostatních objektů. Rovněž valené klenby s výsečemi a křížové klenby v přízemí dokládají starší původ rezidenčního objektu.¹²⁰ V posledních letech obnovený dvůr Alfrédov je dnes využíván jako rekreační areál a od roku 1991 chráněn jako nemovitá kulturní památka (zámek a hospodářské budovy).¹²¹ Asi 600 m severně od Alfrédova se nachází osada Beraní Dvůr, v níž jsou dochovány chátrající objekty někdejší beranovny.

Benešovice (k. ú. Benešovice, okr. Tachov)

Soudí se, že hospodářský dvůr v Benešovicích byl založen jako podnikatelský dvůr nedlouho po roce 1239, kdy ves získali kladrubští benediktini.¹²² Od roku 1477 jednal opat se Švamberky o návratu v roce 1422 zastavených Benešovic ke klášterství, ovšem výsledkem těchto snah bylo jen zřízení nápravy z místního dvora. Teprve v roce 1506

Obr. 9: Benešovice na císařském otisku stabilního katastru (1838), v jihozápadní části vsi areál zaniklého poplužního dvora (parc. č. 1), při jeho severovýchodním nároží původní poloha zděné polygonální kaple (Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, inv. č. 0116).

získal klášter Benešovice zpět, ale v roce 1552 je opět z finančních důvodů zastavil Švamberkům. Klášteru zde zůstal pouze hospodářský nápravnický dvůr. Ani ta zde však nehosposdařila příliš efektivně. V roce 1596 jednal opat Vít Hiftl s Jiřím ze Švamberka o vrácení Benešovic, Holostřev a pusté vsi Výrova, ovšem jednání znovu ztroskotalo na finanční vyčerpanosti kláštera a výsledkem byl prodej uvedených lokalit k panství Ošelín.¹²³ Mezi zbožím konfiskovaným v roce 1622 Janu Bartoloměji ze Schirndingu figuruje také ves Benešovice s poplužním dvorem, která byla v roce 1624 postoupena klášteru v Kladrubech.¹²⁴

Podle evidenčních pramenů z poloviny 17. století se o provoz panského dvora v Benešovicích staralo pět poddaných – šafář s šafářkou, pacholek, pohůnek a děvečka.¹²⁵ Tereziánský katastr uvádí o století později ke dvoru dominikální pole v celkové výměře 317 strychů a 38 strychů pastvin. Benešovický dvůr tedy patřil rozlohou obhospodařovaných pozemků mezi mírně nadprůměrné dvory na panství kladrubského kláštera.¹²⁶

Ve druhé polovině 18. století zahrnoval ze tří stran uzavřený areál poplužního dvora, situovaný na jihozápadním okraji Benešovic (obr. 8), obytné stavení se skladovacími prostory a chlévy, samostatně stojící chlév, stodolu a sýpku, vše v solidním stavebním provedení z kamene. Budovy byly kryty částečně šindelovými, částečně doškovými střechami. Šindelovou krytinu měla i sýpka se třemi násypy, stodola byla o dvou mlatech.¹²⁷ Vlastní obydlí šafáře se nacházelo mimo areál dvora, v jehož těsném severovýchodním sousedství stála návesní kaple a kovárna.

123) Tamtéž.

124) Bílek 1882–1883, 588–589.

125) Zahradníková ed. 2003, 148; Doskočilová ed. 1952, 202.

126) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

127) NA Praha, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28; tamtéž, JVM, sekce 154, No. 14, pag. 300–301; SOA v Plzni, o. c. v pozn. 23.

116) Tamtéž, o. c. v pozn. 112; tamtéž, o. c. v pozn. 58.

117) SOA v Plzni, o. c. v pozn. 23.

118) Sommer 1838, 150.

119) Procházka – Úlovec 1988, 5; Úlovec 2003, 19–20; Karel – Krčmář 2006, 13.

120) Líbal – Heroutová 1976, nestr.

121) Č. rejstř. 20195/4-4679.

122) Čechura s. d.

U dvora se rozkládal velký ovocný sad a dvě travní zahrady. Rybníček pro napájení dobytka i proti případným požárům se nacházel na návsi severně od dvora.¹²⁸⁾

Poplužní dvůr v Benešovicích zůstal v provozu i po zrušení kláštera.¹²⁹⁾ K jeho zániku došlo na přelomu 70. a 80. let minulého století v souvislosti s úpravou trasy silnice ze Stříbra do Boru, která v původní situaci areál dvora obcházela po východní a jižní straně (obr. 9). Narovnání vozovky výrazně proměnilo celý střed obce. Dvoupatrová barokní sýpka z počátku 18. století byla beze zbytku zbořena v roce 1978 a demolici neunikly ani ostatní budovy někdejšího panského dvora. Uvolněný prostor následně dostal parkovou úpravu a byla sem přemístěna barokní zděná šestiboká kaple, jejíž původní poloha rovněž kolidovala s plánovanou stavbou silnice.¹³⁰⁾

Výrov (k. ú. Brod u Stříbra, okr. Tachov)

Výrov je dalším podnikatelským dvorem, který se nacházel na pozemcích zaniklé vsi. Na rozdíl od Žďáru a Všetec ale nemáme písemnými prameny doloženu existenci výrovského dvora ve středověku. Dříve klášterní ves Výrov se od roku 1420 ocitla v zástavním držení šlechty a v následujícím období zpustla.¹³¹⁾ Nějaká forma osídlení zde snad existovala ještě v roce 1511, kdy Jan ze Švamberka udělil klášteru souhlas s vybudováním velkého rybníka u Výrova,¹³²⁾ k letům 1552 a 1558 se ale již hovoří o „vsi pusté Vejrově“.¹³³⁾ Neúspěšnou iniciativu opata Hiftla, který se v roce 1596 snažil vyjednat se Švamberky vrácení několika vsí včetně pustého Výrova klášteru, následoval prodej všech dotčených lokalit k panství Ošelin.¹³⁴⁾ Ještě předtím, v roce 1601, se jako součást jednoho dílu města a panství Bor zmiňuje dvůr Výrov,¹³⁵⁾ který navázal na sídelní tradici zaniklé vsi. Stejně jako Benešovice, také tato lokalita byla kladrubskému klášteru postoupena v roce 1624 z konfiskátu po Janu Bartoloměji ze Schirndingu. Uvádí se tehdy jako „dvůr poplužní Výrov u lesa ležící, pustý, při němž mlýn též pustý“.¹³⁶⁾

Pod správou kladrubských opatů byl dvůr „Vejrovo“ (nikoliv však ves) ještě v první polovině 17. století obnoven a v letech 1651 a 1654 při něm pracovalo šest poddaných – šafář s šafářkou, pacholek, pohůnek, děvečka a kravařka.¹³⁷⁾ Jednalo se o menší z dvorů na kladrubském panství, podle tereziánského katastru se zde v polovině 18. století hospodařilo na 183 stryších a 2 větelích domovních polí.¹³⁸⁾

Ve druhé polovině 18. století zahrnoval převážně z kamene zděný poplužní dvůr Výrov obytné stavení se skladovacími prostory, telecí a volský chlív, stodolu o jednom mlatu a sýpku se dvěma násypy. Budovy měly šindelové nebo doškové střechy, pouze sýpka byla opatřena taško-

Obr. 10: Výrov (okres Tachov), osada s rozptýlenými budovami poplužního dvora a dalším hospodářským příslušenstvím na výřezu josefského mapování, sekce 154.

Obr. 11: Výrov na indikační skice stabilního katastru (1838–60, léta 19. stol.), skica zachycuje novou výstavbu dvora (parc. č. 46) v prostoru mezi starším objektem a vrchnostenským rybníčkem (NA Praha, SK, sign. Plz 040).

vou krytinou.¹³⁹⁾ Obydlí šafáře s vlastní zahrádkou bylo situováno mimo hospodářský areál, který ostatně netvořil uzavřený stavební celek, ale jednotlivé objekty byly volně seskupeny kolem centrálního nepravidelného prostranství (obr. 10). U dvora se rozkládala domovní zahrada a štěpnice a pod ní se nacházel rybníček. Velký Výrovský rybník byl v té době vypuštěný a jeho hráz využíval zdejší mlynář jako zahradu.¹⁴⁰⁾ Nevelká lokalita kromě budov poplužního dvora zahrnovala i další panské objekty, především mlýn a myslivnu.¹⁴¹⁾

Po likvidaci kladrubského kláštera zůstal dvůr ve Výrově zachován, a jak dokládají mapy stabilního katastru, někdy kolem poloviny 19. století byl přestavěn a doplněn o další objekty v prostoru bývalé zahrady a pastviny (obr. 11). Ve 30. letech 19. století se mezi pěti popisnými

128) NA Praha, JK, inv. č. 3703, kart. 1778; tamtéž, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

129) Sommer 1838, 151.

130) Čechura s. d.; Líbal – Heroutová 1976, nestr.; Procházka 1995, 17.

131) Sedláček 1909, 991; Profous – Svoboda 1957, 662.

132) Čechura s. d.

133) Profous – Svoboda 1957, 662.

134) Čechura s. d.

135) Procházka – Úlovec 1991, 270.

136) Bílek 1882–1883, 588–589.

137) Doskočilová ed. 1952, 202; Zahradníková ed. 2003, 148.

138) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

139) NA Praha, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28; SOA v Plzni, o. c. v pozn. 23.

140) Tamtéž, JK, inv. č. 3702, kart. 1777; tamtéž, JVM, sekce 154, No. 29, pag. 311–312.

141) Tamtéž, JVM, o. c. v pozn. 140; tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28; NA Praha, ČG-Publ., JK, o. c. v pozn. 140.

čísly ve Výrově uvádí poplužní dvůr, mlýn, myslivna a nově hájovna,¹⁴²⁾ postavená před rokem 1822.¹⁴³⁾ Kolem roku 1830 zde také vrchnost vybudovala železnou huť s vysokou pecí a hamrem, vyrábějící různé litinové zboží. Podnik byl zrušen před rokem 1861.¹⁴⁴⁾ Ještě po polovině minulého století byla podstatná část objektů někdejšího panského dvora zachována, v dnešní osadě rekreačního charakteru jsou z nich patrné již jen terénní stopy při západním břehu rybníčku pod hrází Výrovského rybníka.

Zálezly (k. ú. Skapce, okr. Tachov)

Lokalitu poprvé písemně zachycují zápisy v konfirmačních knihách z let 1360–1378, kde se uvádějí příslušníci zemanského rodu „ze Zálezl“.¹⁴⁵⁾ Drobným šlechtickým statkem zůstaly Zálezly po celé 15. století.¹⁴⁶⁾ Zdejší poplužní dvůr se připomíná poprvé k roku 1455,¹⁴⁷⁾ kdy byl spolu s dalším příslušenstvím statku Zálezly předmětem odúmrtního řízení, po němž se stal sídlem Jana Cehnice z Řičan.¹⁴⁸⁾ Brzy na to Zálezly jako samostatný statek zanikly připojením k sousedním Jivjanům, k nimž patřily nejpozději od roku 1510, kdy se jako součást jivjanského statku mimo jiné příslušenství uvádí poplužní dvůr v Zálezlech. Ves sama se však k roku 1545 připomíná jako pustá¹⁴⁹⁾ a zmínky o ní, na rozdíl od poplužního dvora, nenacházíme ani v písemných pramenech ze 17. století.¹⁵⁰⁾

Po připojení Zálezel (spolu s Jivjany) k panství kladrubského kláštera v roce 1704¹⁵¹⁾ byla v sousedství dvora vysazena nová dominikální ves.¹⁵²⁾ Muselo s tak stát až po polovině 18. století, neboť tereziánský katastr eviduje pouze dvůr Zálezly, z něž se obhospodařovalo 292 strychů polí a 12 strychů pastvin, 10 strychů dominikálních polností leželo ladem.¹⁵³⁾ Založení vsi se odehrálo nepochybně ještě v režii klášterní vrchnosti, jak dokládá soupis poddaných na kladrubském panství z doby zrušení kláštera, který eviduje v Zálezlech 78 osob.¹⁵⁴⁾ Topograf Schaller se patrně dopouští omylu, když zhruba v téže době uvádí Zálezly pouze jako poplužní dvůr.¹⁵⁵⁾

Areál dvora zahrnoval ve druhé polovině 18. století obytné stavení s chlévy a skladovacími prostorami, sýpku a stodolu.¹⁵⁶⁾ Všechny objekty, uspořádané do pravidelného uzavřeného tvaru, byly vystavěny z kamene v solidním provedení, stodola byla třímletová, sýpka pouze přízemní se střechem krytou slaměnými došky.¹⁵⁷⁾ Ke dvoru náležel kamenný zděný ovčín stojící západně odtud při cestě na Hradišťany.¹⁵⁸⁾ U dvora se nacházela travní zahrada

Obr. 12: Zálezly (okres Tachov) a Jivjany (okres Domažlice) s hospodářskými areály na výřezu josefského mapování, sekce 172.

a ovocný sad¹⁵⁹⁾ a také dva rybníky s dobrou vodou,¹⁶⁰⁾ které se jako „Zálezelský pod dvorem“ a „Zálezelský u brány“ uvádějí i v tereziánském¹⁶¹⁾ a josefském katastru (obr. 12). Ten dokládá rovněž zahrádku před dvorem a bramborové pole, obojí v užívání šafáře, a také existenci kamenolomu v nevelké vzdálenosti od dvora.¹⁶²⁾

Zálezelský dvůr s ovčínem byl v provozu i pod novou vrchností, kdy zároveň došlo k rozvoji vesnického sídla v jeho zázemí. Sommerova topografie uvádí vedle dvora 25 domů a hájovnu.¹⁶³⁾ Areál bývalého panského dvora, sloužící dnes hospodářským účelům, se rozkládá při severním okraji sídla a je dochován ve zmodernizované podobě z doby po roce 1945, kdy zde fungoval pracovní tábor ministerstva vnitra a poté domov důchodců. Delší dobu zanedbaný areál¹⁶⁴⁾ prošel v posledních letech částečnou rekonstrukcí.

Jivjany (k. ú. Jivjany, okr. Domažlice)

Díl Jivjan byl podle listinných falz darován klášteru hned v roce jeho založení, část vsi ještě kolem roku 1227 náležela klášteru benediktinek u sv. Jiří.¹⁶⁵⁾ Před rokem 1320 získali Jivjany šlechtičti majitelé, kteří zde vystavěli tvrz, doloženou ve 14. a 15. století predikátem „z Jivjan“.¹⁶⁶⁾ První přímý doklad o existenci rezidence s hospodářským zázemím je datován do roku 1510, kdy Eliška z Hradiště postoupila svému manželovi Jindřichovi z Nebílov a dceři Magdaleně jivjanský statek, kromě jiného ves Jivjany s tvrzí a poplužním dvorem.¹⁶⁷⁾ Sňatkem s Magdalenou získal Jivjany v roce 1537 Václav Žákavec z Žákavy. Při dělení statku mezi jeho vnuky Jana Boreně Maxmiliána a Jindřicha Kelfryda v roce 1635 se k dílu prvního uvedeného počítá „tvrz stará Jivjany s věží od kamene vzhůru vyzdvíženou a parkánem“, k dílu druhého pak „nová tvrz“.¹⁶⁸⁾

Jindřich Kelfryd Žákavec uzavřel 5. července 1640 s kladrubským opatem Tomášem Benediktem Malahovským smlouvu, podle níž měla polovina statku Jivjany a Zálezly připadnout po Žákavcově smrti klášteru. Jako kompenzaci ze strany kláštera si bývalý majitel, toho ča-

142) Sommer 1838, 149.

143) NA Praha, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28; SOA v Plzni, o. c. v pozn. 23.

144) Hofmann 1974, VIII; Sommer 1838, 145.

145) Rožmberský 2014, 26.

146) Sedláček 1909, 1005.

147) Friedrich ed. 1941b, 1040–1041, č. 49; „curia arature et villa in Wzalezlech [...]“. Nezdá se tedy pravděpodobné, že by hospodářský dvůr založili v Zálezlech až Žákavcové v průběhu 17. století, jak uvádí některá literatura (Procházka 1995, 100–101).

148) Srov. Rožmberský 2014, 26–27.

149) Profous 1949, 38; Profous – Svoboda 1957, 719.

150) Roubík 1959, 75; Rožmberský 2014, 27.

151) Sedláček 1909, 1005.

152) Roubík 1959, 75.

153) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

154) NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

155) Schaller 1788, 131.

156) NA Praha, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

157) SOA v Plzni, o. c. v pozn. 23.

158) NA Praha, JVM, sekce 172, No. 3, pag. 496.

159) Tamtéž, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

160) Tamtéž, o. c. v pozn. 158.

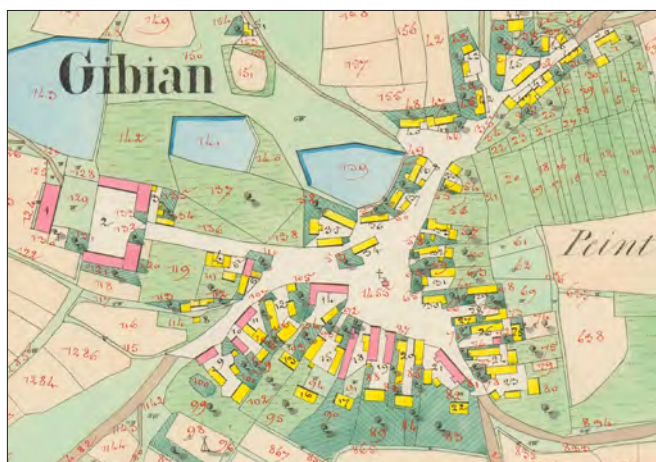
161) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

162) NA Praha, JK, inv. č. 3699, kart. 1774.

163) Sommer 1838, 150.

164) Procházka 1995, 100–101; Rožmberský 2014, 27.

165) Profous 1949, 169; Sedláček 1905, 112.

Obr. 13: Jivjany na císařském otisku stabilního katastru (1838), široká přímá cesta směřující do areálu poplužního dvora na západním okraji vsi (parc. č. 1–3) snad indikuje polohu zaniklé nové tvrze, pozůstatkem staré tvrze je zhruba oválná parcela severně odtud (parc. č. 151) s reliktem příkopu (ÚAZK, inv. č. 2945).

su „v klášteře kladrubském zůstávajíce v nemoci těžké“, vymínil pohřeb v klášterním kostele včetně zádušní péče a splacení všech svých dluhů.¹⁶⁹⁾ V držení druhé poloviny Jivjan zůstali Žákavcové do roku 1694, kdy po smrti Václava Žibřida ujaly statek jeho dcery. Nejstarší, Uršula Josefa z Říčan, rozená Žákavcová z Žákavy pak tuto polovinu prodala na základě smlouvy ze 4. května 1704 za 30 000 zl. opatu Fintzuthovi, který jivjanský statek připojil k rozsáhlému kladrubskému klášterství.¹⁷⁰⁾

Po připojení jivjanského statku k panství Kladruby mizí zprávy o obou zdejších tvrzích. Nedořešena tak zůstává otázka jejich lokalizace. O něco jasněji je v případě staré tvrze, která byla situována na severním konci vsi na vyvýšeném prostranství nad rybníkem.¹⁷¹⁾ Poloha tvrziště je dobře patrná na mapách stabilního katastru a ještě počátkem minulého století byla zřejmě i v terénu lépe zřetelná než dnes.¹⁷²⁾ Chybná je domněnka, že k roku 1635 připomínaná nová tvrz byla pouze přístavbou ke staré tvrzi z doby kolem roku 1630,¹⁷³⁾ je naopak velmi pravděpodobné, že se jednalo o samostatný objekt.¹⁷⁴⁾ Návaznost na mladší jivjanskou tvrz se předpokládá u některého z objektů v areálu původně pravidelného trojkřídlého barokního panského dvora na západním okraji vsi.¹⁷⁵⁾ Tomuto předpokladu odpovídá i skutečnost, že dvůr byl již

v polovině 17. století provozován klášteřem, který získal v roce 1640 právě tu polovinu Jivjan, k níž patřila nová tvrz. Jak soupis poddaných podle víry, tak berní rula evidují v rozdělené vsi poplužní dvůr s pěti poddanými (šafář s manželkou, pacholek, pohůnek, děvečka) ke kladrubskému klášteři, zatímco na polovině vsi patřící Žákavcům se dvůr neuvádí.¹⁷⁶⁾ Není vyloučeno, že nová tvrz byla před rokem 1635 vystavěna v užší prostorové vazbě na areál poplužního dvora, připomínaný spolu se starou tvrzí od počátku 16. století. Nejpozději počátkem 17. století provozovali Žákavcové v Jivjanech také pivovar. Rovněž ten se posléze stal majetkem kladrubských benediktinů, a to v roce 1704, kdy se v kupní smlouvě výslovně připomíná jako součást druhého dílu Jivjan.¹⁷⁷⁾ Nová vrchnost zřejmě neměla na jeho provozu zájem, a tak byl jivjanský pivovar patrně ještě před rokem 1710 zrušen.¹⁷⁸⁾

Jivjanský dvůr patřil po polovině 18. století s 253 strychy dominikálních polí a 17 strychy pastvin mezi menší panské dvory kladrubského velkostatku.¹⁷⁹⁾ Při zrušení kláštera obsahoval obytné stavení s chlévy a skladovacími prostory a stodolu, kupodivu se – podobně jako v případě dvorů Všetice nebo Klášterního – neuvádí samostatná sýpka.¹⁸⁰⁾ V jiném prameni je ovšem v rámci uzavřeného areálu z kamene vystavěného dvora na západním okraji vsi sýpka výslovně zmiňována.¹⁸¹⁾ Vysvětlení opět nabízí popis panství z roku 1822, podle nějž jivjanský dvůr neměl samostatnou sýpku, jelikož v dřívějších dobách byly přebytky obilí ukládány přímo v budovách dvora, z nichž všechny byly kamenné a přízemní. Obytné stavení mělo střechu s šindelovou krytinou, ostatní hospodářské budovy byly kryty slaměnými došky, stodola byla o třech mlatech.¹⁸²⁾ U dvora se dále uvádějí tři ovocné sady a travní zahrada,¹⁸³⁾ zmiňována je také „zámecká zahrada při

Obr. 14: Jivjany, torzo poplužního dvora v podobě obytného domu se sýpkovou částí od jihovýchodu.

166) Sedláček 1905, 112; týž 1909, 376; Čechura 2010, 6–9.

167) Profous 1949, 169; Bělohávek a kol. 1985, 122.

168) Sedláček 1909, 376; týž 1905, 112.

169) NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28. Srov. Köpl 1863, 71.

170) Köpl 1863, 77–78; Sedláček 1905, 112.

171) Procházka – Kondrys 1998, 76–77; Karel – Krčmář 2006, 90.

172) Kamper – Wirth 1908, 90.

173) Bělohávek a kol. 1985, 122.

174) Srov. Sedláček 1909, 376.

175) Procházka – Kondrys 1998, 76–77; Pešta 2005, 158; Karel – Krčmář 2006, 90.

176) Doskočilová ed. 1952, 202; Čadková – Zahradníková edd. 2003, 801–802; Zahradníková ed. 2003, 138–139, 148, 161–162.

177) NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

178) Jiráček 2015, 60–61.

179) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

180) NA Praha, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

181) Tamtéž, JVM, sekce 172, No. 4, pag. 496–497.

cestě k poplužnímu dvoru“. Ještě zajímavější je pak zmínka o rybníčku v obvodu zahrady vyhořelého zámku.¹⁸⁴⁾ „Zámeckou“ zahradu s rybníčkem pro napájení dobytka spolehlivě lokalizujeme na mapách stabilního katastru do severního sousedství dvora a především přístupové cesty, jež ústí do hlavní vstupní brány dvora. Přesně na místě této nezvykle široké a přímé komunikace (obr. 13) zachycuje první vojenské mapování shodně orientovaný objekt na podlouhlém obdélném půdorysu, na nějž s mírným odstupem navazuje areál dvora a který obklopuje prostranství, ohraničené nejméně na jižní straně zdí (obr. 12). Snad se nepustíme na příliš tenký led, ztotožníme-li tento zaniklý objekt se „zámkem“, připomínaným mezi lety 1785–1788 jako vyhořelým, a s velkou pravděpodobností také s „novou“ jivjanskou tvrzí, doloženou k roku 1635.

Panský poplužní dvůr v Jivjanech zůstal v provozu i po zrušení kláštera.¹⁸⁵⁾ Do dnešní doby se zachoval v podstatně redukované podobě, do níž byl uveden ještě před polovinou minulého století. Odstraněna byla stodola na západním okraji areálu, z větší části zbořen a přestavěn byl objekt na jižní straně, jenž tvořil zrcadlově obrácený protějšek dodnes dochované obytné budovy s hospodářským křídlem. Zadní část stavby i při letném zevnějším pohledu nezapře funkci sýpky (obr. 14). Dendrochronologická analýza vzorků odebraných z krovu obytného domu (východní křídlo) datuje skácení použitých borových kmenů do let 1738/1739. Stavební dřevo použité v krovu hospodářské části (severní křídlo) bylo skáceno v letech 1740/1741, stejně jako dřevo použité v konstrukci stropu přízemí sýpkové části na severním konci východního křídla.¹⁸⁶⁾ Data dokládají přestavbu areálu dvora ve druhé etapě obnovy hospodářské základny kladrubského kláštera za opata Josefa Siebera.

Čeminy (k. ú. Čeminy, okr. Plzeň-sever)

Čeminy, podle nichž byla v na konci 17. a v 18. století nazývána celá kladrubská hospodářská enkláva v okolí městečka Touškova, náležely v první polovině 13. století klášteru jako tržiště při trhové vsi Touškově.¹⁸⁷⁾ Ještě v předhusitské době klášter Čeminy ztratil, svěští feudálové se v jejich držení připomínají od poloviny 14. století, kdy zde bylo několik svobodných statků.¹⁸⁸⁾ Při jednom z nich se v roce 1414 připomíná poplužní dvůr.¹⁸⁹⁾ Ke scelení čeminského statku došlo kolem přelomu 15. a 16. století, kdy se dostal do držení pánů z Gutštejna, z nichž Jan z Gutštejna prodal před rokem 1521 dvůr a ves Čeminy Oldřichovi Čichalovci z Čichalova.¹⁹⁰⁾ V roce 1542 si Čeminy nechal do desk zemských zapsat jeho syn Jindřich a u té příležitosti se opět připomíná zdejší poplužní dvůr.¹⁹¹⁾ Od Jindřicha Čichalovce Čeminy koupil Petr z Roupova a týž je v roce 1554 prodal Ivanu Podmokelskému z Prostibo-

Obr. 15: Čeminy (okres Plzeň-sever) s areálem rezidenčního dvora a nedaleký dvůr Komberk na výřezu josefského mapování, sekce 138.

Obr. 16: Dvůr Čeminy na indikační skice stabilního katastru (1839–60. léta 19. stol.), objekt pivovaru a sladovny obepíná pozůstatek vodního příkopu (parc. č. 21), karmínově vyznačen rezidenční objekt (NA Praha, SK, sign. Plz 533).

ře.¹⁹²⁾ který zemřel krátce po roce 1576 a je považován za stavebníka tvrze při zdejších dvorech.¹⁹³⁾ Po Podmokelských se v držení čeminského statku vystřídali další šlechtičtí majitelé. Posledním z nich byl plzeňský měšťan Václav Rudolf z Treuenfelsu, jehož vdova Dorota celý statek v roce 1670 prodala za 15 500 zlatých kladrubskému opatu Celestinu Mendlovi.¹⁹⁴⁾ Smlouva z 19. července se vztahovala mimo jiné na „tvrz se světnicemi, komorami, sklepy, stodolou, s pivovarem, s pánví, sladovnou, hvozdem i jiným vším potřebným pivovarským nádobím, též s krčmou vejsdaní ve vsi Čeminech a ovčínem“.¹⁹⁵⁾

Kladrubský klášter v této oblasti již dříve v pobělohorské době získal (restituoval) statky Touškov, Komberk, Doubravu a Plešnice, k nimž nyní přibýly Čeminy, kam bylo umístěno sídlo správy celého nově konstituovaného statku. Výstavba rezidenční budovy spadá do opatské působnosti Tobiáše Hohmanna (1689–1701).¹⁹⁶⁾ Umístění barokního zámku z konce 17. století se předpokládá na místě, nebo v těsné blízkosti staré tvrze.¹⁹⁷⁾ nepochybně však v úzké prostorové vazbě na areál stávajícího popluž-

182) SOA v Plzni, o. c. v pozn. 23.

183) NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

184) Tamtéž, o. c. v pozn. 162: „Teüchl in Umfang des Gartens brennd Schloss [...]“.

185) Sommer 1838, 150.

186) Dendrochronologické datování provedl na jaře 2015 Ing. Tomáš Kyncl na objednávku majitele nemovitosti, jemuž děkuji za poskytnutou informaci.

187) Profous 1947, 277.

188) Sedláček 1909, 109.

189) Friedrich ed. 1941a, 387, č. 22: „In villa Czemyin [...] curia arature [...]“. Srov. Sedláček 1905, 163.

190) Sedláček 1905, 163.

191) Profous 1947, 277.

192) Sedláček 1909, 109.

193) Týž 1905, 163; Bělohávek a kol. 1985, 50; Vlček 1999, 197; Karel – Krčmář 2006, 37.

194) Sommer 1838, 364–365; Köpl 1863, 74; Sedláček 1909, 109.

Obr. 17: Čemín, dvůr s objektem sýpky a někdejšího pivovaru se sladovnou od jihovýchodu.

ního dvora, který rovněž prošel počátkem 18. století obnovou, jak dokládají některé z dosud dochovaných objektů.

Podle tereziánského katastru z roku 1757 se v té době z čeminského panského dvora obhospodařovalo 363 strychů dominikálních polí, jednalo se tedy o jeden z největších dvorů na panství.¹⁹⁸⁾ Ve druhé polovině 18. století zahrnoval solidně stavěný (tedy převážně zděný) uzavřený hospodářský areál obytné stavení šafáře se skladovacími prostory, zvlášť umístěný čeledník, chlévy, stodolu, sýpku, ovčín, pivovar se spilkou a sladovnou,¹⁹⁹⁾ bednářnu, zahradnictví a v nevelké vzdálenosti od dvora také panskou hospodu.²⁰⁰⁾ Mimo dvůr, ale v jeho dosahu, stály dva vrchnostenské domy obývané panským ovčákem a sládkem.²⁰¹⁾ Hospodářské i obytné budovy dvora tvořily koncentrovaný ohraničený celek situovaný v západním sousedství rezidence, zpravidla označované jako zámek²⁰²⁾ v jihozápadní části vsi (obr. 15). Čeminský dvůr tak představoval ukázkový model rezidenčního dvora na kladrubském panství.

Vojenské topografy v 60. letech 18. století nezaujal kupodivu ani tak vlastní zámek jako mohutná kamenná sýpka a především výrazný solidně vystavěný pivovar obklopený hlubokým vodním příkopem.²⁰³⁾ Vodní příkop, zachycený rovněž graficky na josefském mapování (obr. 15) a připomínaný již dříve v tereziánském katastru, kde se mezi rybníky v Čeminech objevuje „příkop u dvora“,²⁰⁴⁾ indikuje polohu původní tvrze v těsné vazbě na pivovar,

195) NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

196) Köpl 1863, 76.

197) Bělohávek a kol. 1985, 50; Karel – Krčmář 2006, 37.

198) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

199) V roce 1785 byl výstav čeminského pivovaru 18 sudů, stejně jako později ve 30. letech 19. století. NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28; Sommer 1838, 368.

200) NA Praha, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28; tamtéž, JVM, sekce 138, No. 28, pag. 152–153.

201) Tamtéž, JK, inv. č. 3990, kart. 1973.

202) Schaller 1788, 132. Objekt zámku se v roce 1785 uvádí jako patrový. V přízemí byl sepsán inventář místnosti u vchodu napravo, třech místností nalevo a kuchyňského kvelbu, ve druhém poschodí pak tří místností nalevo a táflového pokoje (Tafelzimmer) se dvěma vedlejšími místnostmi. Součástí objektu byla také vozová kolna a domácí kaple. NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

203) NA Praha, JVM, o. c. v pozn. 200: „Im Ort steht ein kleines Schloss, nebst dem beträchtlichen soliden Brauhaus, mit einem tiefen Wassergraben umzogen.“

jehož existence byla dle písemných pramenů současná s tvrzí.²⁰⁵⁾ S provozem pivovaru též úzce souvisela existence soustavy pěti rybníčků s písčitým dnem a dobrou vodou při západním okraji areálu dvora.²⁰⁶⁾ Tyto rybníčky zadržovaly vodu, potřebnou při výrobě piva v obdobích sucha, přičemž po vypuštění mohly sloužit jako pastviště.²⁰⁷⁾ Vedle těchto vodních zásobáren se u čeminského dvora připomínají ještě další dva menší rybníčky, z nichž jeden byl využíván jako sádky. Oba se nacházely v rozlehlé, zdí ohraničené zámecké zahradě při jihozápadním okraji areálu

za stodolou. Při dvoře se nacházela též kuchyňská zahrada a ovocný sad.²⁰⁸⁾

Nedlouho po zrušení kláštera byl čeminský statek oddělen od ostatního panství náboženského fondu a v roce 1806 se stal dědičným majetkem Erbenů. Poplužní dvůr v Čeminech zůstal zachován a s ním i přidružené vrchnostenské provozy, z nichž se výslovně připomínají beraňovna, pivovar s výstavem 18 sudů, vinopalna a flusárna. V zámecké zahradě se uvádějí dva skleníky, z nichž jeden byl vyhříváný. Správa statku sídlila v úřednickém domě, za rezidenční objekt byl zvolen původní zámek, kolem roku 1830 empírově přestavěný a rozšířený.²⁰⁹⁾ Zatímco v roce 1825 se zámek připomíná ještě jako nedostavěný, k roku 1831 je popisován jako zcela nově vystavěný na pilotech.²¹⁰⁾ Dosud opomíjený údaj o stavbě na pilotech evokuje představu, že rozšíření zámku mohlo být zakládáno do podmáčeného terénu, snad do prostoru zasypané části vodního příkopu, který se na mapě stabilního katastru jeví jako redukováný právě na straně k zámku (obr. 16). Příkop v původním rozsahu tedy snad obepínal nejen objekt pivovaru se sladovnou, ale i barokní rezidenci (formulace v popisu k josefskému mapování to nevylučuje, viz pozn. 203), což by dovolovalo vyslovit předpoklad o její prostorové návaznosti na tvrz. Podle dosavadního poznání obsahuje současná patrová budova zámku se středním rizalitem nejstarší konstrukce až z rané barokní fáze z doby kolem roku 1700. Pozůstatkem této stavby je krátké širší křídlo vybíhající do prostoru dvora (směrem k pivovaru), jež obsahuje v přízemí chodbu i některé místnosti valeně zaklenuté s lunetami.²¹¹⁾

V souvislosti s přestavbou zámku lze předpokládat i stavební úpravy v areálu poplužního dvora, který je dnes tvořen souborem hospodářských a obytných staveb

204) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

205) Některá literatura předpokládá, že pivovar v Čeminech byl založen až kladrubskými benediktiny na počátku 18. století (Beran – Valchářová – Zikmund edd. 2013, 70–71), znění kupní smlouvy z roku 1670 to však vylučuje.

206) NA Praha, JVM, o. c. v pozn. 200.

207) Tamtéž, o. c. v pozn. 201.

208) Tamtéž; tamtéž, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

209) Sommer 1838, 364–365, 368.

210) Kamper – Wirth 1908, 2.

211) Poche red. 1977, 181; Líbal – Heroutová 1977, nestr.; Bukačová –

z 18. a první poloviny 19. století.²¹²⁾ Starší původ prozrazují objekty někdejšího pivovaru a sladovny, které podle některých názorů mohou obsahovat konstrukce původní tvrže.²¹³⁾ Dochovaná trojkřídlá patrová budova na půdorysu písmene U (obr. 17) má renesanční jádro, indikované křížovými klenbami v přízemí. Adaptace objektu na pivovar se předpokládá v období baroka,²¹⁴⁾ nebyl-li ovšem objekt od počátku stavěn pro pivovarský provoz, jak by tomu nasvědčovala současná existence tvrže i pivovaru, doložená k roku 1670. Po roce 1860, kdy nechali majitelé statku vystavět nový pivovar, byl původní pivovar redukován na sladovnu s instalací nové technologie a architektonickou úpravou fasády (stupňovitý štít).²¹⁵⁾ Nejpozději barokního původu je i dvoupatrová sýpka v zadní části dvora (obr. 17). Patrový úřednický dům s mansardovou střechou v čele proti hlavní bráně (obr. 18) pochází z raného 18. století,²¹⁶⁾ ostatní hospodářské objekty mají vesměs klasicistní původ.²¹⁷⁾ Od roku 1958 jsou hospodářské a provozní části zámku (sladovna, špýchar, dvě stodoly, chlévy, stáje, zahradnický domek a park památkově chráněny v rámci areálu nemovité kulturní památky Zámek Čeminy.²¹⁸⁾

Obr. 18: Čeminy, objekt správy dvora s navazující hospodářskou budovou od jihovýchodu.

KOMBERK (K. Ú. ČEMINY, OKR. PLZEŇ-SEVER)

Hrad Komberk s příslušenstvím (tři popluží k hradu, dvě vsi a mlýn) se do klášterní držby dostal výměnou za jiné zboží se Ctiborem ze Švamberka v roce 1368, tedy v době, kdy klášter učinil i další podobné majetkové akvizice (1365 Kyjov, 1373 Prostiboř).²¹⁹⁾ Jako součást touškovského probošství byl Komberk v roce 1420 vyplněn husity, a v téže souvislosti se dozvídáme také o vyplnění dvou blíže neurčených klášterních dvorů, snad právě v prostoru touškovské enklávy.²²⁰⁾ Jedním z nich mohl být hospodářský dvůr v zázemí hradu Komberka, připomínaný v roce 1422 při zástavě zboží Vilémovi z Nečtin a ze Žlutic.²²¹⁾ Tento dvůr ale nelze ztotožňovat s pozdějším podnikatelským dvorem Komberkem, daleko spíše se jednalo o rezidenční dvůr u samotného hradu, jehož rozměrné předhradí indikuje výraznou hospodářskou funkci.²²²⁾ Hrad Komberk se připomíná ještě k roku 1480 v souvislosti se zde způsobenými škodami, a pak v roce 1509, kdy se při něm uvá-

dí poplužní dvůr. V té době náležel k panství Bělá a byl patrně již opuštěn. Jako o pustém hradu se o Komberku hovoří poprvé v roce 1558.²²³⁾

O založení dvora Komberku je třeba uvažovat až v době po zániku hradu, neboť místo pro jeho výstavbu bylo zvoleno zcela nezávisle na poloze staršího sídla, jehož hospodářskou funkci nově vybudovaný dvůr převzal. Po polovině 16. století je také v souvislosti s nástupem nové vrchnosti, Šebestiána Markvarta z Hrádku, na bělském panství doložena zvýšená hospodářská aktivita. Bylo navíc prokázáno, že při stavbě dvora byl používán kámen z rozebíraného hradu.²²⁴⁾ V roce 1622 koupil konfiskované bělské panství Vilém Vřesovec z Vřesovic, přičemž jako součást touškovského statku se výslovně uvádí „dvůr poplužní při tvrzi (!) Kumberku“.²²⁵⁾ Nároky na toto dříve klášterní zboží si ovšem činil i kladrubský opat. Dlouholetý spor byl vyřešen teprve soudním nálezem z roku 1651, na jehož základě byly požadované statky připojeny k panství Kladruby, po přikoupení Čemin v roce 1670 pak k tomuto statku.²²⁶⁾

Na počátku 18. století přistoupil kladrubský opat Fintzguth k celkové přestavbě hospodářského dvora Komberku, který se patrně dosud nacházel v podobě, do níž byl vystavěn ve druhé polovině 16. století. Ve Fintzgutově době vznikla jak celková koncepce barokního, ze čtyř stran uzavřeného dvora, tak většina dosud dochovaných objektů. Dominantou areálu se stala velká dvoupodlažní sýpka umístěná v čele dvora, datovaná na vrcholku bohatě pojednaného volutového štítu vročením 1710.²²⁷⁾ Analogickým průčelním štítem byl opatřen také sousední objekt chlévů (obr. 19).

Fák – Foud 1997, 38–39; Vlček 1999, 197; Bukačová a kol. 2002, 124.

212) Poche red. 1977, 181; Bukačová – Fák – Foud 1997, 38–39; Bukačová a kol. 2002, 124.

213) Karel – Krčmář 2006, 37.

214) Hlušíčková ed. 2001, 488.

215) Tamtéž; Beran – Valchářová – Zikmund edd. 2013, 70–71.

216) Líbal – Heroutová 1977, nestr.

217) Srov. Bukačová – Fák – Foud 1997, 38–39; Bukačová a kol. 2002, 124.

218) Č. rejstř. 36517/4-1167

219) Sedláček 1905, 162; Kubů 1979, 219–220.

220) Kubů 1979, 205–206.

221) Sedláček ed. 1914, č. 1217, 169: „dvůr Kamberk [...]“.

222) Durdík 2000, 263–264.

223) Sedláček 1905, 162–163; Profous 1949, 291; srov. Anderle – Rožmberský – Švábek 1991, 120.

224) Anderle – Rožmberský – Švábek 1991, 116, 123; Durdík 2000, 263–264.

Obr. 19: Komberk (okres Plzeň-sever), areál dvora s dominantně umístěnou sýpkou od jihu.

Obr. 20: Komberk na indikační skice stabilního katastru (1839–60. léta 19. stol.), v čele dvora sýpka, při pravé straně obytné stavení šafáře (parc. č. 76), za ním nově vystavěný objekt (NA Praha, SK, sign. Plz 533).

Podle údajů tereziánského katastru ke Komberku náleželo 329 strychů dominikálních polí (27 strychů leželo ladem), patřil tedy mezi větší poplužní dvory na kladrubském panství.²²⁵⁾ Komberk je ve druhé polovině 18. století popisován jako velký, solidně stavěný, zdí a mohutnou sýpkou uzavřený poplužní dvůr, položený na úpatí vysokého zalesněného kopce ve vzdálenosti čtvrt hodiny cesty od Čemin a Kůští.²²⁶⁾ Krajinně dominantní polohu dvora zdůrazňovala absence další zástavby v jeho blízkosti (obr. 15).²³⁰⁾ Hospodářský areál obsahoval obytné stavení se skladovacími prostory, čeledníkem a chlévy, stodo-

lu, patrně dvě sýpky (velkou a malou) a ovčín.²³¹⁾ Obydlí šafáře se nacházelo v sousedství dvora oddělené písčinou bez užitku. Zdroj pitné vody v podobně kopané studny (nebo studní) se nacházel na poli u dvora (Brunnenfeld), při kterém byla také štěpnice.²³²⁾ Jižně od dvora se na Čeminském potoce nacházel mlýn a ještě níže po proudu velký Komberský rybník s mohutnou sypanou hrází. V době vzniku josefského katastru, tedy krátce po roce 1785, se tento vrchnostenský rybník náležející ke dvoru uvádí jako z větší části zavezený a využívaný jako louka.²³³⁾

Po zrušení kláštera zůstal dvůr Komberk zachován a významně se podílel na zemědělské produkci čeminského statku. Ve 30. letech 19. století se vedle dvora uvádí ovčín, myslivna, bažantnice, cihelna a chmelnice.²³⁴⁾ Úpravy a dostavby areálu probíhaly kolem poloviny 19. století (obr. 20) a na počátku 20. století (po roce 1900 postaven lihovar). Po roce 1989 byl dvůr Komberk restituován a následně opraven, přičemž byla nově postavena jedna ze tří klenutých bran při hlavním průčelí,²³⁵⁾ zbořeno naopak bylo někdejší obytné stavení šafáře v sousedství objektu chlévů. Dnes slouží hospodářský dvůr, vedený od roku 1958 v ústředním seznamu nemovitých kulturních památek (v rozsahu špýchar, kravín, stodola, tři brány, lihovar a ohradní zeď),²³⁶⁾ svému původnímu účelu.

PLEŠNICE (K. Ú. PLEŠNICE, OKR. PLZEŇ-SEVER)

V roce 1360 vystupuje v pramenech Držkraj z Plešnic,²³⁷⁾ což signalizuje, že už tehdy se zde nacházelo panské sídlo. Během 15. století scelili dříve rozdrobenou ves majitelé nedalekého hradu Bubnu.²³⁸⁾ Počátkem 16. století bylo bubenské panství Chlumčanských z Přestavlk zmenšeno a poté rozděleno na dva díly, přičemž k dílu Jiříka Chlumčanského z Přestavlk v roce 1544 nálež-

Švábek 1991, 121); srov. Poche red. 1977, 181.

228) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

229) NA Praha, JVM, sekce 138, No. 29, pag. 153.

230) Srov. Schaller 1788, 133.

231) NA Praha, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

232) Tamtéž, o. c. v pozn. 201.

233) Tamtéž.

234) Sommer 1838, 366, 368.

235) Bukačová – Fák – Foud 1997, 69.

225) Bílek 1882–1883, 357–359.

226) Köpl 1863, 69, 72; Sedláček 1905, 163.

227) Nikoliv 1701, jak uvádí některá literatura (Anderle – Rožmberský –

la kromě jiného také celá ves Plešnice s tvrzí a poplužním dvorem.²³⁹⁾ V roce 1563 získali díl bubenského panství s plešnickou tvrzí Úličtí z Plešnic na Úlicích. Při dělení v roce 1567 se hrad Buben poprvé uvádí jako pustý. Také hospodářské zázemí hradu zřejmě před tímto datem zaniklo a pozemky byly přiřčeny k poplužnímu dvoru při tvrzí v Plešnicích.²⁴⁰⁾ Josef Kryštof Úlický z Plešnic daroval na základě smlouvy z 1. července 1651 plešnický statek kladrubskému klášteru výměnou za úhradu dluhů, doživotní obydlí v klášteře a zádušní péči.²⁴¹⁾

Když koupil kladrubský opat v roce 1670 statek Čeminy, statek Plešnice k němu připojil.

Plešnice i s hospodářským dvorem se jako majetek

Obr. 22: Plešnice, sýpka s vysokým štítem při novodobě upraveném vstupu do areálu dvora od jihozápadu.

Obr. 21: Plešnice (okres Plzeň-sever) s poplužním dvorem na výřezu josefského mapování, sekce 155.

Obr. 23: Plešnice na císařském otisku stabilního katastru (1839), na jihovýchodním okraji vsi areál poplužního dvora (parc. č. 1) a stranou stojící ovčín (parc. č. 2), stejně jako stavba přiléhající k přístupové cestě později zaniklý (ÚAZK, inv. č. 5829).

kláštera uvádějí jak v soupisu poddaných podle víry, tak v berní rule. Oba prameny evidují v polovině 17. století při dvoře devět poddaných – písaře s manželkou, tři pacholky, dva pohůnky a dvě děvečky.²⁴²⁾ V červnu 1665 plešnický dvůr vyhořel a následně, v krátké době kvůli blížící se sklizni, musely být nově postaveny a opraveny stodoly a ovčín. Kladrubský opat proto žádal touškovské měšťany o pomoc při svážení stavebního dřeva a koncem srpna po nich požadoval na stavění v Plešnicích 3000 cihel i s dopravou. Při tomto požáru patrně vyhořela i plešnická tvrz, jež už nebyla obnovena, a materiál z ní mohl být použit při výstavbě nových hospodářských budov. Uchráněna naopak zůstala sýpka pozdně renesančního původu, jejíž přímá návaznost na objekt tvrze byla nedávným průzkumem vyloučena. Jako pozůstatek tvrze byl identifikován sklep pod novodobým objektem, přiléhajícím k sýpce na východní straně.²⁴³⁾

K roku 1757 eviduje tereziánský katastr u plešnického poplužního dvora, třetího největšího na panství a největšího na čeminském statku, 381 strychů dominikálních polí (16 strychů leželo ladem).²⁴⁴⁾ Dvůr, situovaný na jihovýchodním okraji vsi, se ve druhé polovině 18. století popisuje jako solidně vystavěný a společně se sýpkou uzavřený v silných zdech (obr. 21).²⁴⁵⁾ Vedle sýpky zahrnoval hospodářský areál obytné stavení šafáře se skladovacími prostory, čeledníkem a chlévy, stodolu a ovčín.²⁴⁶⁾ Obydlí panského ovčáka bylo situováno mimo obvod dvora. U ovčína a obydlí šafáře se rozkládaly zahrady, uvnitř dvora u sýpky, před hlavní bránou (na západní straně) a u dolní brány (na východě) se zmiňují štěpnice.²⁴⁷⁾

Plešnický dvůr s ovčínem setrval v provozu i po zrušení kláštera²⁴⁸⁾ a ve stavebně pozměněné podobě zůstal

236) Č. rejstř. 28228/4-1170.

237) Profous 1951, 376.

238) Sedláček 1905, 163; týž 1909, 699.

239) Profous 1951, 376; Rožmberský 1995, 16.

240) Rožmberský 1995, 17.

241) NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28. Srov. Köpl 1863, 72; Sedláček 1905, 163.

242) Doskočilová ed. 1952, 202; Zahradníková ed. 2003, 148.

243) Novobilský – Rožmberský 2000; Karel – Krčmář 2006, 180.

244) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

zachován dodnes, kdy je využíván k původnímu účelu. Patrová pozdně renesanční sýpka s vysokým štítem (obr. 22) je od roku 1958 chráněná jako nemovitá kulturní památka.²⁴⁹⁾ Ostatní objekty jsou barokního až klasicistního původu, výrazně pozdější je křídlo uzavírající areál dvora na jihozápadní straně, které nahradilo starší zděný objekt, orientovaný souběžně s přístupovou cestou (obr. 23).

DOUBRAVA (K. Ú. DOUBRAVA U PLZNĚ, OKR. PLZEŇ-SEVER)

Ještě v polovině 17. století panský dvůr v Doubravě neexistoval, neboť jej nenacházíme ani v berní rule, ani v soupisu poddaných podle víry, přičemž oba tyto prameny evidují na kladrubském klášterním panství jak ves Doubravu, tak ostatní v té době klášteru náležející dvory. Nejstarším dosud známým dokladem o existenci dvora v Doubravě je tak až tereziánský katastr, podle nějž se kolem poloviny 18. století ze dvora obhospodařovalo 160 strychů dominkálních polí a 20 strychů pastvin.²⁵⁰⁾ Číslo poukazuje na nepříliš velký význam Doubravy v rámci dvorového hospodaření kladrubského velkostatku.

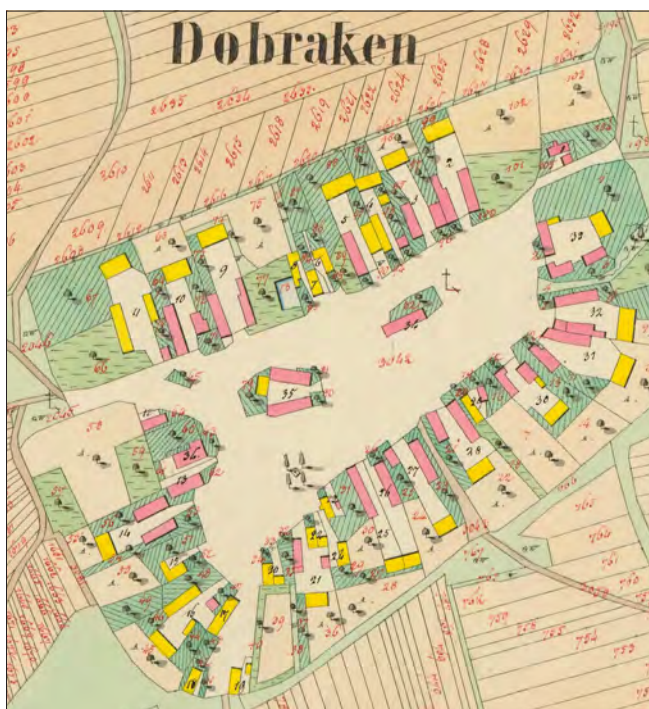
Ve druhé polovině 18. století se v Doubravě uvádí skromný poplužní dvůr,²⁵¹⁾ který zahrnoval obytné stavení se skladovacími prostory, čeledníkem a chlévy, stodolu a sýpku. Příslušela k němu také beranovna v nedaleké Myslince,²⁵²⁾ popisovaná jako pevná zděná stavba.²⁵³⁾ U dvora se rozkládal ovocný sad,²⁵⁴⁾ dvě zahrádky byly přímo ve dvoře, jedna ležela u zadní budovy a další, zelná, se nacházela před dvorem.²⁵⁵⁾

Doba života hospodářského dvora v Doubravě byla velmi krátká, neboť brzy po zrušení kláštera a převedení jeho statků na náboženský fond byl zrušen také tento dvůr.²⁵⁶⁾ Jeho funkci i pozemkové příslušenství převzal nově založený dvůr v Myslince, kde prameny z doby zrušení kláštera evidují pouze již řečenou beranovnu. V této souvislosti stojí za zmínku, že ještě v době existence dvora v Doubravě náležela většina pozemků kolem Myslinky právě k doubravskému poplužnímu dvoru.²⁵⁷⁾ Dvůr v Myslince, dominikální vsi založené klášterem na pozemcích panského lesa v místech zaniklé středověké vsi počátkem 90. let 17. století (resp. kolem roku 1696), neuvádí ani tereziánský katastr z roku 1757,²⁵⁸⁾ ani o třicet let později Schallerova topografie.²⁵⁹⁾ O výstavbě zdejšího dvora lze snad uvažovat až po roce 1806, kdy se osamostatněný statek Čeminy stal dědičným majetkem Erbenů. Bezpečně se dvůr i se starší beranovnou v Myslince připomínají až ve 30. letech 19. století.²⁶⁰⁾

Dnes jsou oba dvory zaniklé. Dříve a prakticky beze

Obr. 24: Doubrava (okres Plzeň-sever) se zaniklým poplužním dvorem na výřezu josefského mapování, sekce 155.

Obr. 25: Doubrava na císařském otisku stabilního katastru (1839), rozlehlý pozemek při západním okraji návsi (parc. č. 57–59) indikuje polohu zaniklého poplužního dvora (ÚAZK, inv. č. 1456).

stop zmizely objekty dvora v Doubravě. Josefské mapování lokalizuje ze čtyř stran uzavřený hospodářský areál, přístupný od jihovýchodu, do prostoru západního okraje doubravské návsi (obr. 24). Polohu vrchnostenského dvora ve stejných místech fixuje ještě parcelace na mapách stabilního katastru, kde při západním vnějším obvodu návsi spatřujeme nezvykle velký, téměř čtvercový panský pozemek tvořený polní parcelou se dvěma obdélnými loukami po stranách (obr. 25). Prostranství je dnes částečně zaplněno novodobou obytnou zástavbou. Ze čtyř stran uzavřený areál dvora v Myslince přiléhal na jihozápadní straně k vnějšímu obvodu návsi. Z jeho stavební výbavy byla dokumentována zděná patrová sýpka s kamenným barokizujícím vstupním portálem a patrová obytná budova s přilehlými chlévy. Kolem roku 2000 byly objekty

258) Chalupa a kol. edd. 1966, 186–187; srov. Tyr 1929, 63–64; Roubík 1959, 69.

245) NA Praha, JVM, sekce 155, No. 13, pag. 348.

246) Tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

247) Tamtéž, JK, inv. č. 3991, kart. 1974.

248) Sommer 1838, 368.

249) Č. rejstř. 34921/4-1528.

250) Burdová a kol. edd. 1970, 332–333.

251) NA Praha, JVM, sekce 155, No. 15, pag. 350.

252) Tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

253) Tamtéž, JVM, sekce 156, No. 1, pag. 382.

254) Tamtéž, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

255) Tamtéž, o. c. v pozn. 247.

256) Dvůr v Doubravě neuvádí Sommerova, a dokonce ani Schallerova topografie. Schaller 1788, 133; Sommer 1838, 368.

257) NA Praha, o. c. v pozn. 247.

dvora beze zbytku zbořeny²⁶¹⁾ a dnes jsou patrné pouze v podobě terénních reliktů.

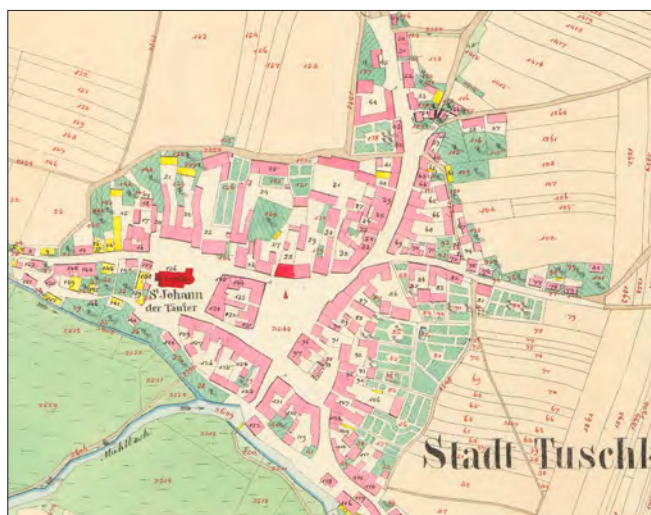
TOUŠKOV (K. Ú. MĚSTO TOUŠKOV, OKR. PLZEŇ-SEVER)

Rezidenční dvůr kladrubského kláštera lze předpokládat již při středověkém touškovském probošství, rozvráceném za husitských válek a již neobnoveném. Od roku 1422 byl Touškov zástavním zbožím v držení šlechty a před rokem 1447 byl připojen k panství Bělá. V roce 1651 se po soudním sporu vrátilo touškovské zboží kladrubskému klášteru,²⁶²⁾ situace městečka po třicetileté válce však byla nepříznivá.²⁶³⁾ O panském dvoře v Touškově se nedozvíme ani z berní ruly, která jinak dvory na kladrubském panství zmiňuje, ani z tereziánského katastru.

Specifikem Touškova je, že zde během 16. a 17. století zaznamenáváme značně vysokou koncentraci šlechty, již za rezidenční sídla většinou sloužily městské domy. To se projevilo jak v jejich stavební podobě,²⁶⁴⁾ tak na rozsahu a funkčním vybavení hospodářského zázemí. Některé z těchto domů setrvaly v majetku drobné šlechty i po znovuzískání Touškova kladrubskou vrchností. V roce 1718 tak koupil opat Fintzguth od svobodného pána Maximiliána Josefa Viktorina touškovský dům s hospodářským dvorem zvaný Panský dům v hodnotě 6000 zl.²⁶⁵⁾ Nepochybně se jedná o tutéž nemovitost, kterou inventáře z doby rušení kláštera evidují jako poplužní dvůr Touškov, byť šlo v podstatě o hospodářské příslušenství výstavnějšího městského domu.

Areál touškovského dvora zahrnoval ve druhé polovině 18. století obytné stavení se skladovacími prostory, čeledníkem a chlévy, stodolu, sýpku, hospodářský kvelb, hospodu, koňskou stáj a ovčín. Dále se v inventáři uvádějí tři obytné prostory, které spíše než s provozem dvora souvisely se správou poddanského městečka. Jednalo se o hejtmanský byt, umístěný pravděpodobně přímo v Panském domě, a vojenský pokoj (Militar Zimmer) a byt úředního sluhy (biřice), jež se nacházely v takzvaném Židovském domě. Ten rovněž držela vrchnost a jeho cena byla při zrušení kláštera stanovena na 200 zl.²⁶⁶⁾ Na základě údajů josefského katastru můžeme tzv. Panský dům se zahradou (čp. 3), patřící kladrubskému klášteru, lokalizovat na severní stranu náměstí, ob jeden dům vedle radnice.²⁶⁷⁾

Stejně jako prozatím postrádáme písemné zmínky o existenci touškovského poplužního dvora z doby před zrušením kláštera, neznáme ani jeho následující osu-

Obr. 26: Město Touškov na císařském otisku stabilního katastru (1839), tzv. Panský dům na severní straně náměstí s navazujícím hospodářským zázemím (parc. č. 30 a 31) sloužil jako vrchnostenský poplužní dvůr (ÚAZK, inv. č. 4606).

dy. Schaller vrchnostenský dvůr v Touškově neuvádí,²⁶⁸⁾ Sommer naopak ano.²⁶⁹⁾ Na mapách stabilního katastru je dobře patrný půdorysný rozsah původního areálu, jenž zaujímal celou hloubku bloku mezi náměstím a severní hranicí intravilánu. Panský dům byl úzkými uličkami z obou stran izolovaný od řadové zástavby v obvodu náměstí a uvnitř bloku na něj navazovaly obytné a hospodářské stavby, vymezující na severní straně rozlehlé, zhruba obdélné nádvoří (obr. 26). V této době již měly všechny nemovitosti, tvořící původně jeden vlastnický celek, nové soukromé majitele.²⁷⁰⁾ Původem barokní²⁷¹⁾ patrový Panský dům na severní straně náměstí (čp. 3) se dodnes dochoval v klasicistní přestavbě stejně jako většina objektů bývalého dvora včetně rozměrné patrové sýpky s mansardovou střechou.²⁷²⁾ Městský dům čp. 3 s chlévy a sýpkou je od roku 1958 chráněn jako nemovitá kulturní památka²⁷³⁾ a od roku 1992 je součástí městské památkové zóny Město Touškov.²⁷⁴⁾

PŘEŠTICE-POHOŘSKO, PROBOŠTSKÝ DVŮR (K. Ú. PŘEŠTICE, OKR. PLZEŇ-JIH)

Hospodářský dvůr při bývalém přeštickém probošství²⁷⁵⁾ je pokládán za nástupce rezidenčního dvora, který byl součástí sídelního okrsku na návrší s kostelem. Zde patrně stávalo sídlo prvního historicky doloženého držitele Přeštic Svatobora a poté středověké probošství kladrubských benediktinů. Poprvé se dvůr uvádí k roku 1505. Tehdy jej zřejmě stále užívali přeštičtí probošti,

nostenskými, a v důsledku toho se přeštičtí faráři ocitli po roce 1786 prakticky bez prostředků na vlastní obživu).

268) Schaller 1788, 132.

269) Sommer 1838, 368.

270) NA Praha, Stabilní katastr, inv. č. 6731, sign. Plz 541.

271) Přesnou dobu stavby či přestavby Panského domu neznáme. Je možné, že proběhla za opata Siebera, jemuž připisujeme stavební úpravu touškovské fary, datovanou do roku 1746 (Köpl 1863, 82; Kamper – Wirth 1908, 286–287; Tyr 1929, 68; Poche red. 1978, 376), případně již za opata Fintzgutha, na jehož objednávku snad barokní farní budova vznikla (Ryšavý 2009, 133–134).

272) Líbal – Heroutová – Jiříková 1971, 10; Líbal – Heroutová 1977, nestr.; Foud 2007, 94.

259) Schaller 1788, 133.

260) Sommer 1838, 368.

261) Bukačová – Fák – Foud 1997, 107–108; Bukačová a kol. 2002, 155.

262) Köpl 1863, 69, 72; Sedláček 1909, 891.

263) Holanová 1971, 41.

264) Karel – Krémář 2006, 140–141.

265) NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

266) Tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28; tamtéž, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

267) Tamtéž, JK, inv. č. 3992, kart. 1976; srov. Ryšavý 2009, 132–133 chybně identifikuje Panský dům, koupený v roce 1718 klášterem, jako pozdější faru severozápadně od náměstí, za níž se rozkládal rovněž rozsáhlý areál hospodářského dvora. Ten však jako příslušenství touškovského benefícia nebyl v roce 1785 předmětem sekularizace klášterních statků a nelze jej proto zaměňovat s poplužním dvorem u Panského domu (srov. dále se situací v Přešticích, kde došlo před zrušením kláštera ke sloučení církevních pozemků s vrch-

ale jen do roku 1578, kdy proboštsví zaniklo a na jeho místě bylo ustaveno děkanství. Dvůr následně, možná v souvislosti s velkým požárem Přeštic i Pohořska v červenci 1590,²⁷⁶⁾ přešel do rukou světské vrchnosti, v jejímž držení se „dvůr poplužní, řečený na Pohořsku, s ovčínem“²⁷⁷⁾ připomíná k roku 1597. Někdy mezi tímto datem a rokem 1630 postoupila vrchnost dvůr zpět k děkanství. Stavební aktivita, nebo alespoň její nutnost, je zde doložena v době po roce 1695, v prvních desetiletích 18. století byl ale dvůr na Pohořsku nefunkční. Přesto se dá soudit, že zde nějaká výstavba probíhala, jak dokládá fotograficky dokumentovaný volutový štít nedochované barokní sýpky/stodoly hlásící se svým architektonickým řešením do doby kolem roku 1700 (obr. 27).

K celkové obnově dvora došlo patrně až v rámci výstavby nového, v plánovaném rozsahu nikdy nedokončeného areálu znovu zřízeného benediktinského proboštsví, zahájené v roce 1744.²⁷⁸⁾ Historik Přešticka Řičák uvádí na základě zápisů v pamětní knize, že první (a nakonec i jediné) křídlo nového proboštsví bylo postaveno do roku 1751 u severovýchodního rohu staré budovy děkanství,²⁷⁹⁾ tedy v místech, kam lokalizujeme objekty hospodářského dvora. Staré děkanství bylo poté v květnu 1752 zbořeno, údajně proto, aby uvolnilo místo pro stavbu kostela. Víme však, že ten byl stavěn již od roku 1750 na opačné straně, severně od nového proboštsví. Je tedy pravděpodobné, že v místě starého děkanství byly po roce 1752 vystavěny zčásti nové objekty hospodářského dvora. V tereziánském katastru z roku 1757 se na statku Žerovice kladrubského kláštera již uvádí panský dvůr „Přeštica proboštsví“, z něhož se obhospodařovala dominikální pole o výměře 132 strychů 1 věrtel a nějaké louky.²⁸⁰⁾ Z tohoto hlediska se jednalo o jeden z nejmenších dvorů na panství, nižší výměra náležela jen ke dvoru Střížov.

Poplužní dvůr u přeštického proboštsví na Pohořsku se v druhé polovině 18. století nacházel v jihozápadním sousedství kostela a byl úzce prostorově vázán na vlastní obytnou budovu proboštsví, s níž tvořil solidně stavěný pravidelně uspořádaný celek uzavřený zděnou hradbou (obr. 28).²⁸¹⁾ Hospodářské objekty dvora zahrnovaly kancelář, sýpku, stodoly a kolnu,²⁸²⁾ zatímco v proboštsví se nacházely vesměs obytné prostory pro faráře, hospodářského administrátora a ostatní duchovní. Od proboštsví dolů až k řece se rozléhala velká zahrada, částečně

Obr. 27: Přeštica-Pohořsko (okres Plzeň-jih), pohled na kostel a původní prostranství Proboštského dvora od jihozápadu, v popředí část volutového štítu nedochované barokní hospodářské budovy (převzato z Hostaš – Vaněk 1907, s. 72, obr. 52).

využívaná jako zelinářská, částečně jako vinice, a u ní stál vrchnostenský domek pro zahradníka. U dvora se nacházel také panský ovčín s obytným stavením a zahradou a jižně odtud při silnici patrová panská hospoda Na Pohořsku s koňskými stáji a zahradou.²⁸³⁾

Po zrušení kláštera i přeštického proboštsví byla při bývalém proboštském a poutním chrámu zřízena fara, v roce 1808 povýšená na děkanství, ale dvůr a jeho pozemky k ní jako sekularizovaný klášterní majetek, tedy majetek náboženského fondu nenáležel.²⁸⁴⁾ O prostory v budově bývalého proboštsví se přeštický farář, resp. děkan dělil s hospodářským správcem statku, jemuž byla dána i proboštská zahrada s malou vinicí.²⁸⁵⁾ V roce 1811 byl dvůr spolu s ostatním příslušenstvím přeštického statku (tři panské dvory, dva ovčiny, pivovar, vinopalna, cihelna, budova bývalého proboštsví) připojen k panství Dolní Lukavice.²⁸⁶⁾ Ve 30. letech 19. století zůstávala hospodářská správa statku v bývalém proboštsví při hospodářském dvoře na Pohořsku.²⁸⁷⁾ Schönbornové nechali kolem poloviny 19. století dvůr přestavět a změnit jeho dispozici, když byl výstavbou nových a poté i stržením části starších hospodářských budov provoz dvora izolován od vlastního proboštsví s kostelem a přesunut do bývalé zahrady jihozápadně odtud (obr. 29). Podstatná část areálu byla zbořena v roce 1978 a nahrazena moderními administrativními a provozními budovami státního statku. Ze dvora při bývalém proboštsví se zachovala jen zadní fronta mladších hospodářských objektů z poloviny 19. století (obr. 30).

PŘEŠTICE, NOVÝ DVŮR (K. Ú. PŘEŠTICE, OKR. PLZEŇ-JIH)

273) Č. rejstř. 21777/4-1425.

274) Č. rejstř. 2149.

275) Rožmberský 2011, 8–16. Není-li uvedeno jinak, jsou historické údaje o dvorech na přeštickém statku čerpány z této studie.

276) Řičák 1864, 160, 169–170.

277) Bílek 1882–1883, 668.

278) Srov. Řičák 1864, 59–61, 147–150; Poche red. 1980, 175.

279) Řičák 1864, 155.

280) Burdová a kol. edd. 1970, 240–241.

281) NA Praha, JVM, sekce 173, No. 17, pag. 9–10.

282) Tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

283) Tamtéž, JK, inv. č. 4232, kart. 2095; tamtéž, o. c. v pozn. 281; tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

Druhým přeštickým dvorem, který v 18. století tvořil součást kladrubského klášterního panství, byl Nový dvůr,²⁸⁸⁾ založený jako vrchnostenský podnikatelský dvůr patrně někdy po polovině 16. století. Za první písemnou zmínku o něm lze považovat záznam z roku 1581, podle nějž tehdy vícovský farář dostával „z panského dvora letníky“.²⁸⁹⁾ Vznik a prvotní rozvoj Nového dvora mohl souviset se zrušením dvora v Žerovicích²⁹⁰⁾ i s dočasným zánikem vsi Vícovy,²⁹¹⁾ neboť k němu náleželo množství pozemků v blízkosti obou těchto lokalit.

Na počátku 17. století byly do urbáře zaneseny povinnosti přeštických měšťanů vůči vrchnosti, jak vyplývaly z různých smluv uzavřených se Švihovskými z Rýzmborka, a řada z těchto povinností se vztahovala právě k Novému dvoru. Předně je zde (v opisu z roku 1734) uvedeno, že v důsledku „vystavení nového dvoru“ došlo ke snížení daně z výdělku, z čehož lze soudit, že založení dvora proběhlo nedlouho předtím, neboť bylo ještě v živé paměti. Další ustanovení napovídají, že při Novém dvoře fungoval počátkem 17. století pivovar (povinnost přeštických bečvářů posílat své syny a tovaryše na práci, „kdyby se milostivé vrchnosti u nového dvora bečvářů nedostávalo“, existence vrchnostenské chmelnice), z jiných je patrné, že Nový dvůr byl tehdy jediným panským dvorem v Přešticích a byla pro něj charakteristická prostorová vazba na město, ale zároveň izolovaná poloha na jeho okraji. To lze soudit z povinnosti Přeštických „jak při městě, tak při panském dvoře každoročně cesty spravovati“, případně vydržovat dva ponocné, „kteří by nad městem a nad panským dvorem ohledem zlodějů a ohně pečlivě bděli“.²⁹²⁾ K roku 1630 přeštický Nový dvůr, patřící k panství Příchovice, popsán jako ohrazený areál s ratejnou, obytným stavením, komorou, chlívky, maštalí, stodolami, kůlnou a dvěma zahradami. Ke dvoru náležel také ovčín situovaný v odlehle poloze, zvané Zámostí.

V roce 1705 koupil přeštický statek za 75000 zl. kladrubský opat Maurus Fintzguth (deskový zápis byl učiněn po splacení celé sumy v roce 1716). Zboží zahrnovalo město Přeštice s mlýnem, vsi Pohořsko a Žerovice, čtyři hospody (dvě v Přešticích a po jedné na Pohořsku a v Žerovicích) a především dva poplužní dvory. Ke dvorům náležely polnosti o výměře 700 strychů, v jednom se chovalo 35 jalovic a ve druhém 40 dojníc, dále se zde choval blíž neurčený počet vepřů a drůbeže a bylo zde pět volských

284) K tomu srov. Řičák 1864, 66–80.

285) Tamtéž, 64–65.

286) Tamtéž, 73–74.

287) Sommer 1839, 246.

288) Rožmberský 2011, 16–22.

289) Řičák 1864, 184.

290) Naposledy je existence žerovického dvora zaznamenána v roce 1598. Řičák 1864, 25.

291) Ves Vícov zanikla za husitských válek, později však byla obnovena a připomíná se v roce 1558. Definitivně zanikla za třicetileté války.

Obr. 28: Přeštice s poplužními dvory Proboštským na Pohořsku, Novým a Strážovem na výřezu josefského mapování, sekce 173.

Obr. 29: Dvůr u proboštsví (děkanství) v Přešticích na indikační skice stabilního katastru (1837–60. léta 19. stol.), skica zachycuje počínající přesun hospodářského areálu z těsného sousedství kostela a rezidenční budovy do prostoru zahrady mezi původním dvorem a panskou hospodou Na Pohořsku čp. 2 (NA Praha, SK, sign. K1a 365).

sprežení k potahu. K jednomu ze dvorů, nepochybně Novému, náležel též ovčín s 600 ovci. V kupní smlouvě ze 4. května 1705 se prodávající Marie Josefa z Lobkovic a její otec Adam z Bubna a Litic zavázali k následujícímu: „Poněvadž se musí dvůr stavěti (der Mayerhoff zu bauen höchst nöthig), podvolují se prodávající z příchovického lesa všecko potřebné dříví k stavbě této, jakož i pivovaru, kdyby se stavěti měl, dáti a svými poddanými přivéztí.“ Ve smlouvě je také výslovně uvedeno, že vrchnost v Přešticích nemá žádný pivovar, „a v těchto časech jej vystavěti nemůže“, a proto prodávající dovolují nabyvateli statku „v příchovickém pivovaru skrze pět let tolik piva vařiti, mnoho-li ho do jmenovaných čtyř hospod vyvaliti zapotřebí bude“.²⁹³⁾

Není jasné, kterého ze dvorů se údaj o stavbě nebo opravě týká, dvěma prodávajícími dvory jsou ale nepochybně Nový dvůr a Strážov. Nelze však vyloučit, že zmínka

Z původní zástavby se zachoval jen pozdně románský kostel sv. Am-

Obr. 30: Přeštice-Pohořsko, hospodářský objekt vystavěný kolem poloviny 19. století v jihozápadním sousedství barokního probošství.

o nutnosti stavět dvůr se může vztahovat i k Proboštskému dvoru, který v té době patrně nebyl funkční (viz výše). Pozoruhodný je v tomto směru údaj o 700 strychích dominikálních polí, obhospodařovaných z obou dvorů, které byly předmětem transakce. Přesně takovou výměru totiž podle tereziánského katastru v roce 1757 v součtu obhospodařovaly všechny tři tehdejší panské dvory na statku (Nový dvůr, Strážov a Proboštský dvůr). Zdá se tedy, že dvůr u probošství (tehdejšího děkanství) někdy na přelomu 17. a 18. století nebyl schopen zajišťovat zemědělskou výrobu na přidělených pozemcích, které proto byly převedeny k jinému ze dvou v té době existujících dvorů, a poté, co byl Proboštský dvůr nejpозději kolem poloviny 18. století obnoven, byly k němu pozemky vráceny. Z údajů ve smlouvě také vyplývá, že dříve doložený pivovar v Novém dvoře v době prodeje panství nefungoval a jeho provoz byl obnoven až benediktinskou vrchností. Asi v důsledku toho zanikl pivovar obecní. Chronologické ukotvení výstavby pivovaru v Novém dvoře poskytuje zpráva, že v roce 1760 byl výnos z pivovarnství přepsán z obce na vrchnost.²⁹⁴ Kolem poloviny 18. století se ke dvoru „Neuhof“ na žerovickém statku kladrubského kláštera počítalo 442 strychů 1 větel dominikálních polí a nějaké louky, což z něj činilo největší dvůr nejen na statku, ale i na celém panství (následoval dvůr Žďár se 434 strychy polí). V roce 1749 byla u dvora zapsána vinice při zahradách.²⁹⁵

Ve druhé polovině 18. století se Nový dvůr, situovaný na severovýchodním okraji intravilánu Přeštic, popisuje jako solidně stavěný ze čtyř stran uzavřený hospodářský areál (obr. 28), zahrnující mimo jiné třípodlažní sýpku,²⁹⁶ stodoly, kolnu a pivovar s měděnou pánví na osm sudů.²⁹⁷ Izolovanou součástí dvora byl také zděný ovčín na protějším břehu Úhlavy.²⁹⁸ Hlavní vstup do areálu směřoval od jihovýchodu, od dominikálního pole, jež se táhlo „vpravo až ku zdi u dolejších vrat“. U dvora se nacházelo několik chmelnic, z nichž jedna je lokalizována „vedle trávníku za stodolou“, další pak „mezi špejcharem a sto-

dolou“. Napravo od sýpky se rozkládaly také dvě zahrádky, jedna k užitku sládky, druhá k užitku šafáře. Za pivovarem se táhlo pastviště až k silnici. Uprostřed nádvoří se nacházel rybníček, větší rybník, zvaný Jordán, se rozkládal v jižním sousedství dvora. Nedaleko se nacházel další rybníček, zvaný Hvízdalka, do jehož sousedství je lokalizován hrnčířský domek. Hrnčířský a cihlářský provoz ve vazbě na areál poplužního dvora dokládají i další indicie, například pozemky v sousedství dvora označované jako (staré, hrnčířské) hlinišťe,²⁹⁹ a především výskyt forem na výrobu

cihel a tašek v inventáři panské sýpky.³⁰⁰ Obecní cihelna s pecí se nacházela při silnici na Stod.³⁰¹

Při požáru města 23. října 1810 vyhořel kromě radnice a dalších 86 domů a 16 stodol také panský Nový dvůr s pivovarem,³⁰² brzy byl však obnoven. Po roce 1811 tento dvůr představoval jeden z největších na dolnolukavickém panství. Pivovar při něm fungující měl výstav 24 a čtvrt sudu piva, ke dvoru náležel též odlehlý ovčín v Zámostí.³⁰³ Rozlehlý areál, v němž byla před rokem 1935 dokumentována barokní sýpka s náročněji pojednaným trojetážovým štítem, byl po roce 1983 po částech demolován. Největší díl byl zbořen do roku 1995, kdy na místě dvora vznikla novostavba školního komplexu. Ještě před několika lety přežívalo někdejší obydlí šafáře, pozdně barokní nárožní budova s mansardovou střechou, a jižně od ní skladištní budova s valbovou střechou.³⁰⁴

STŘÍŽOV (K. Ú. PŘEŠTICE, OKR. PLZEŇ-JIH)

Dvůr Strážov³⁰⁵ vznikl patrně jako vrchnostenský podnikatelský dvůr na pozemcích v 15. století zaniklé vsi Strážteže (Strážova),³⁰⁶ případně také Vícova. Místní tradice zaznamenává v lese Strážov nálezy zbytků staveb, které spojuje se zaniklou středověkou vsí stejného jména, a zároveň předpokládá návaznost dvora Strážov na starší zaniklé osídlení.³⁰⁷ Historické počátky dvora nejsou známy. Je otázkou, zda tímto dvorem nemohl být „dvůr půl míle u Přeštic ležící“, který před rokem 1629 zesnulý Adam Meytolar z Meytol zanechal svému potomku.³⁰⁸ Výslovně se dvůr Strážov, uváděný také pod jménem Nouzov, poprvé uvádí k roku 1675, kdy náležel k vícovskému farnímu okrsku.³⁰⁹ Mohl sloužit jako tzv. jalový dvůr, tedy

295) Burdová a kol. edd. 1970, 240–241.

296) NA Praha, o. c. v pozn. 281.

297) Tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

298) Tamtéž, o. c. v pozn. 281.

299) Tamtéž, JK, o. c. v pozn. 283.

300) Tamtéž, ČG-Publ., o. c. v pozn. 28.

301) Tamtéž, JK, o. c. v pozn. 283.

302) Řičák 1864, 73.

303) Sommer 1839, 245–246.

304) Srov. Kuča 2004, 172, 176.

305) Rožmberský 2011, 22–23.

306) Srov. týž 2008, 31–32.

brože, který byl v 17. a 18. století farním. Srov. Roubík 1959, 70; Pícka – Tetour 2005; Rožmberský 2008, 36.

292) Řičák 1864, 94–101.

293) Tamtéž, 41–44; NA Praha, ČSÚ, o. c. v pozn. 28.

294) Rožmberský 2011, 24.

Obr. 31: Střížov (okres Plzeň-jih), západní průčelí obytného domu a další objekty hospodářského dvora, stav v polovině 20. století (J. Schmidt, 1955, publikováno se souhlasem majitele originálu).

pro chov jalovic, jak je patrně uváděn v kupní smlouvě na přeštický statek z roku 1705 („dva dvory [...] v jednom 35 kusů jalového dobytka“). Ze dvora Střížov se v polovině 18. století obhospodařovala dominikální pole o výměře 126 strychů a nějaké louky, byl tedy nejmenším dvorem na panství. Komise při sestavování tereziánského katastru také zaznamenala, že dvůr Střížov byl vybudován na zcela neúrodné půdě (odtud pravděpodobně alternativní název Nouzov).³¹⁰⁾

Panský poplužní dvůr Střížov, situovaný asi 2 km severovýchodně od Přeštic na úpatí stejnojmenného hustě zalesněného kopce nedaleko samoty Vícov (též Poustka) s farním kostelem sv. Ambrože, myslivnou a bažantnicí,³¹¹⁾ sestával ve druhé polovině 18. století pouze z dřevěných objektů.³¹²⁾ Kromě obytného stavení se zde uvádějí jen stodoly a kolna.³¹³⁾ Přístup do areálu, který je na mapě josefského mapování zakreslen schematicky jako ze čtyř stran uzavřený (obr. 28), vedl od západu, na východní straně byl ovšem rovněž průchozí a cesta odtud stoupala vzhůru do panského lesa. Pod oknem obytného stavení se rozkládala zahrádka, další ležela uvnitř dvora, kde se nacházel také rybníček „pro zachování vody proti neštěstí ohně“.³¹⁴⁾

Po zrušení kláštera sdílel tento nejmenší dvůr na panství osudy přeštického statku a jako panský dvůr Střížov (Nouzov) byl před polovinou 19. století uváděn při osadě Vícov.³¹⁵⁾ Dnes je jediným ze tří dvorů na bývalém přeštickém statku, který zůstal ve stavebně upravené podobě zachován a slouží svému původnímu účelu. U severní fronty budov, zakončené na západní straně patrovým obytným stavením s valbovou střechou (obr. 31 a 32), se předpokládá klasicistní původ.³¹⁶⁾

ZÁVĚR

Ve druhé polovině 18. století provozoval benediktinský klášter v Kladrubech celkem 15 hospodářských dvo-

rů. Sedm z nich leželo na vlastním panství Kladruby, pět na připojeném statku Čeminy a tři a na statku Přeštica-Žerovice. Téměř všechny dvory se nacházely v lokalitách, které patřily již ve 12.–14. století mezi klášterní zboží. Jediné dvě výjimky představují dvory v Plešnicích a Zálezlech, jež klášter získal až ve druhé polovině 17., resp. na počátku 18. století. Pro období středověku máme však z těchto dvorů zatím doloženo pouze existenci Klášterního dvora v Kladrubech a dvorů Žďár, Všetice a Benešovice, předpokládat můžeme rezidenční dvory při touškovském a přeštickém proboštví. V období husitských válek se výrazně proměnil rozsah pozemkové držby kláštera, který o řadu svých statků přišel ve prospěch světské feudalit. Některé dosavadní klášterní podnikatelské dvory se dočasně staly rezidenčními dvory při šlechtických tvrzích (Žďár), další pak v následujícím století nacházíme poprvé v písemných pramenech právě jako příslušenství panských sídel (Jivjany, Čeminy, Plešnice, Zálezly). Jiná než klášterní vrchnost stojí také po polovině 16. století za založením některých podnikatelských dvorů na statcích, jež v předkusitském období náležely kladrubským benediktinům (Výrov, Komberk, Nový dvůr v Přešticích, Střížov). V této době klášter režírně provozoval dvory Klášterní, Žďár, Všetice a Lhota (později zaniklý) a dočasně pronajímal dvůr Benešovice.

Znovunabývání klášterních statků kladrubskými opaty bylo zahájeno již po roce 1621, s největší intenzitou ale probíhalo po polovině 17. století, a zejména pak krátce po roce 1700. Jako pobělohorské konfiskáty získali kladrubští benediktini dvory Benešovice a pustý Výrov, soudním přidělením statku Touškov v roce 1651 jim připadl Komberk a v téže době darem šlechtického majitele také Plešnice. V roce 1670 koupili dvůr Čeminy, ve dvou fázích v letech 1640 a 1704 Jivjany a s nimi Zálezly a konečně v roce 1705 dvory v Přešticích. V roce 1718 ještě přikoupili svobodný dům se dvorem v Touškově. V souvislosti s nabytím těchto dvorů kladrubským klášterem proběhly dvě vlny jejich přestaveb, jež na dlouhou dobu určily stavební podobu areálů i jejich funkční uspořádání, mnohde autenticky dochované dodnes. První a prozatím ojedinělou přestavbu zaznamenáváme u dvora Plešnice, a to již v 60. letech 17. století. Zvýšenou stavební aktivitu na hospodářských objektech vykazují 90. léta 17. století až první desetiletí 18. století, tedy období vlády opatů Tobíase Hohmanna (1689–1701) a Maura Fintzgutha (1701–1729). Za nich došlo k barokizaci dvorů Klášterního, Žďáru, Čemin, Komberka a některého z přeštických dvorů. Druhá vlna přestaveb a dostaveb hospodářských areálů je spojena se jménem opata Josefa Siebera (1729–1756) a odehrála se zhruba ve 40. letech 18. století. Do tohoto období lze datovat stavby v Jivjanech, Vseticích, dostavbu některých objektů Klášterního dvora a Proboštského dvora v Přešticích a snad i přestavbu Panského domu se dvorem v Touškově. Rovněž u zbývajících dvorů lze předpokládat stavební činnost v barokním období, zatím však blíže nedoloženou. Je také zřejmé, že všechny dvory v této době byly dvory podnikatelskými, s výjimkou rezidenčních dvorů Klášterního, Čemin a Proboštského v Přešticích. Jediným nově založeným dvorem mezi polovinou 17. a polovinou 18. století byl dvůr v Doubravě. Na rozdíl například od panství plaských cisterciáků nezaznamenáváme na kladrubském

307) Řiřák 1864, 183: „Z jakési opuštěné vesnice později povstal dvůr pod jménem Střížov, napotom a až podnes u lidu Nouzov zvaný.“

308) Bílek 1882–1883, 366.

309) Řiřák 1864, 192.

310) Burdová a kol. edd. 1970, 240–241.

311) NA Praha, JK, o. c. v pozn. 283; Schaller 1789, 132.

312) Tamtéž, JVM, sekce 173, No. 19, pag. 11.

dominiu záměrné rušení vsí z důvodu zamýšlené výstavby podnikatelských dvorů. Pokud se na pozemcích soliterně umístěných barokních dvorů dříve nacházelo vesnické osídlení, zaniklo již v 15. nebo na počátku 16. století (Žďár, Všetice, Výrov, Strážov).

Po zrušení kláštera v roce 1785 zůstala většina dvorů zachována a nadále sloužila novým vrchnostem, ať již jako režijně provozované, nebo propachtované poplužní dvory. Zrušen a hned začátkem 19. století zbořen byl pouze dvůr Doubrava, nahrazený novým dvorem v Myslince. Rozprodejem jednotlivých objektů soukromníkům patrně zanikl dvůr v Touškově a dvůr Všetice nedlouho po zrušení kláštera vyhořel a dlouhou dobu zůstal v ruinách. K jeho obnově pod novým jménem Alfrédov došlo až ve 30. letech 19. století. Současný stav dvorů na bývalém panství kladrubského kláštera je různorodý a najdeme mezi nimi jak areály zcela nebo z podstatné části zaniklé (Doubrava, Výrov, Benešovice, Proboštský a Nový dvůr v Přesticích), tak hospodářské dvory s dochovanou barokní podstatou a dodnes sloužící svému původnímu účelu (Žďár, Čeminy, Komberk).

Studie je součástí řešení projektu č. DF12P01OVV049 „Didaktická aplikace regionálních dějin Plzně a Plzeňského kraje“, který je v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) financován Ministerstvem kultury ČR.

EDICE PRAMENŮ

- Burdová, P. a kol. 1970 edd.: Tereziánský katastr český, sv. 3. Domínká. Praha.
Čadková, I. – Zahradníková, M. 2003 edd.: Berní rula 25. Kraj Plzeňský, díl III. Praha.
Doskočil, K. 1954 ed.: Berní rula 2. Popis Čech r. 1654. Praha.
Doskočilová, M. 1952 ed.: Berní rula 23. Kraj Plzeňský, díl I. Praha.
Emler, J. 1892 ed.: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. Praha.
Friedrich, G. 1904–1907 ed.: Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae I. Praha.
Friedrich, G. 1941a ed.: Archiv český XXXVI. Desky dvorské království českého, díl III. Druhá kniha provolací z let 1411–1448. Praha.
Friedrich, G. 1941 b ed.: Archiv český XXXVII/2. Čtvrtá kniha provolací desk dvorských z let 1453–1480. Praha.
Chalupa, A. a kol. 1966 edd.: Tereziánský katastr český, sv. 2. Rustikál (kraje K-Ž). Praha.
Sedláček, A. 1914 ed.: Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480. Praha.
Zahradníková, M. 2003 ed.: Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Plzeňsko – Klatovsko 1. Praha.

LITERATURA

- Anderle, J. – Rožmberský, P. – Švábek, V. 1991: Hrad Komberk, Castelologica bohemia 2, s. 115–124.
Bělohávek, M. A. kol. 1985: Hrad, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku IV. Západní Čechy. Praha.
Beran, L. – Valchářová, V. – Zikmund, J. 2013 edd.: Industriální topografie: Plzeňský kraj. Průmyslová architektura a technické stavby. Praha.
Bílek, T. V. 1882–1883: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Praha.
Bílek, T. V. 1893: Statky a jmění kolejí jezuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království Českém od císaře Josefa II. zrušených. Praha.
Bukačová, I. 2005: Památky hospodářské architektury Plaska a Kralovicka, in: T. Hájek ed., Tvář naší země – krajina domova 6. Naše krajina v kulturním prostoru Evropy. Lomnice nad Popelkou, s. 58–70.
Bukačová, I. a kol. 2002: Lidová architektura, okres Plzeň-sever. Plzeň.
Bukačová, I. – Fák, J. – Foud, K. 1997: Severní Plzeňsko II. Historicko-

- turistický průvodce 7. Domažlice.
Bukačová, I. – Horyna, M. 2004: Z historie dvorů na plaském klášterním panství, in: Vlastivědný sborník 14, č. 2, s. 9–11.
Čechura, J. 1995: Kladruby v pohledu devíti staletí. Plzeň.
Čechura, J. 1996: Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454, Časopis Národního muzea – řada historická 165, č. 1–2, s. 1–16.
Čechura, J. 2010: Jivjany v historii a současnosti. Domažlice.
Čechura, J. s. d.: Historie obce Benešovice a části Lomu u Stříbra, in: <http://www.benesovice.cz/historie/> [cit. 9. 8. 2015].
Čechura, J. – Procházka, Z. 2013: Mlýny v Kladrubech a jejich okolí. Domažlice.
Durdík, T. 2000: Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha.
Edl, J. 2004: Osobní fond V. V. Kremer. Stručný rozbor nejdůležitějších prací k dějinám Kladrub a Kladrubska, in: Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni 2003, s. 92–95.
Foud, K. 2007: Městské památkové rezervace a zóny v Plzeňském kraji. Plzeň.
Foud, K. – Karel, T. 1999: Jižní Plzeňsko I. Historicko-turistický průvodce 12. Domažlice.
Hansová, J. 2007: Stručný přehled hospodářských dvorů kláštera Zlatá Koruna v 17. a 18. století, in: M. Gaži ed., Klášter Zlatá Koruna. Dějiny – památky – lidé. České Budějovice, s. 621–627.
Hlušičková, H. 2001 ed.: Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1. Praha.
Hofmann, G. 1974: Velkostatek Kladruby 1570–1948. Inventář Klatovy (uloženo v SOA v Plzni – pracoviště Klášter).
Hofmann, G. 1999: Pohled na hospodaření šlechty v první polovině 19. století. Hospodářské a majetkové poměry Alfréda Candida Ferdinanda z Windischgrätzu v letech 1802–1862, Studie k sociálním dějinám 4, s. 53–99.
Holanová, E. 1971: Státní zámek Klášter Kladruby. Dějiny objektu. Praha: SÚRPMO (uloženo v projektovém archivu NPÚ ÚOP v Plzni).
Horyna, M. 1977: Dílo Kiliána Ignáce Dienzenhofera v Kladrubech, Památky a příroda 2, č. 10, s. 577–596.
Hostaš, K. – Vaněk, F. 1907: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém XXV. Politický okres přeštický. Praha.
Charvátová, K. 1993: Středověké dvory sedleckého kláštera, Památky středních Čech 7, č. 2, s. 32–39.
Jirák, J. 2015: Dřevňovská pivovarská chasa aneb Pivovary a pivovárky okresu Tachov. Domažlice.
Kamper, J. – Wirth, Z. 1908: Soupis památek historických a uměleckých v Království českém XXX. Politický okres stříbrný. Praha.
Karel, T. – Krčmář, L. 2006: Panská sídla západních Čech. Plzeňsko. České Budějovice.
Köpl, R. C. 1863: Die herzogliche Benedictiner-Abtei Kladrau im Pilsner Kreise Böhmens. Pilsen.
Krček, J. 2013: Rušení klášterů na Plzeňsku. Kladruby, Plasy a Chotěšov v době josefínských reforem. Plzeň.
Kubě, E. 1979: Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420), Historická geografie 18, s. 205–232.
Kuča, K. 1997: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 2. Praha.
Kuča, K. 2004: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 6. Praha.
Libal, D. – Heroutová, M. 1976: Pasportizace okresů Západočeského kraje. Okres Tachov. Praha SÚRPMO (uloženo v projektovém archivu NPÚ ÚOP v Plzni).
Libal, D. – Heroutová, M. 1977: Pasportizace okresů Západočeského kraje. Okres Plzeň-sever. Praha SÚRPMO (uloženo v projektovém archivu NPÚ ÚOP v Plzni).
Libal, D. – Heroutová, M. – Jířková, H. 1971: Město Touškov. Stavebně historický průzkum. Praha SÚRPMO (uloženo v projektovém archivu NPÚ ÚOP v Plzni).
Nováček, K. – Široký, R. 1999: Průzkum barokního kanalizačního systému v Kladrubech, Zprávy památkové péče 59, č. 3, s. 94–98.
Nováček, K. a kol. 2010: Kladrubský klášter 1115–1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň – Praha.
Novobilský, M. – Rožmberský, P. 2000: Příspěvek k otázce plešnické tvrze. Průzkumy památek VII, č. 2, s. 85–90.
Novotný, V. 1932: Začátky kláštera Kladrubského a jeho nejstarší listiny. Praha.
Pešta, J. 2005: Encyklopedie českých vesnic 3. Západní Čechy. Praha.
Petráň, J. 1995 red.: Dějiny hmotné kultury II/1. Kultura každodenního života od 16. do 18. století. Praha.
Pícka, J. – Tetour, M. 2005: Vícov u Přestíc (okr. Plzeň-jih). Středověké osídlení při kostele sv. Ambrože, in: Archeologické výzkumy v jižních

- Čechách 18, s. 179–210.
- Poche, E. 1977 red.: Umělecké památky Čech 1. Praha.
- Poche, E. 1978 red.: Umělecké památky Čech 2. Praha.
- Poche, E. 1980 red.: Umělecké památky Čech 3. Praha.
- Profous, A. 1947: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny 1. Praha.
- Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny 2. Praha.
- Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny 3. Praha.
- Profous, A. – Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny 4. Praha.
- Procházka, Z. 1995: Stříbrsko a Borsko. Historicko-turistický průvodce 4. Domažlice.
- Procházka, Z. – Kondrys, A. 1998: Horšovskotýnsko. Historicko-turistický průvodce 9. Domažlice.
- Procházka, Z. – Úlovec, J. 1988: Hradý, zámky a tvrze okresu Tachov 1. Tachov.
- Procházka, Z. – Úlovec, J. 1991: Hradý, zámky a tvrze okresu Tachov 3. Tachov.
- Roubík, F. 1959: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách. Praha.
- Rožmberský, P. 1995: Hrad Buben u Plešnic. Zapomenuté hradý, tvrze a místa 6. Plzeň.
- Rožmberský, P. 1999: Dvory plaských cisterciáků. Zapomenuté hradý, tvrze a místa 21. Plzeň.
- Rožmberský, P. 2008: Zaniklé vesnice jižního Plzeňska. Blovice.
- Rožmberský, P. 2011: Přestické hospodářské dvory, Jižní Plzeňsko IX, s. 3–32.
- Rožmberský, P. 2014: Sídla v Lochousicích a Zálezlech, Hláška 25, č. 2, s. 24–28.
- Ryšavý, V. 2009: Dvě pravděpodobné dosud neznámé stavby J. B. Santiniho v západních Čechách, Zprávy památkové péče 69, č. 2, s. 132–135.
- Říčák, E. V. 1864: Dějepis města Přestice a jeho okolí. Praha.
- Sedláček, A. 1905: Hradý, zámky a tvrze Království českého XIII. Plzeňsko a Loketský. Praha.
- Sedláček, A. 1909: Místopisný slovník historický Království českého. Praha.
- Schaller, J. 1788: Topographie des Königreichs Böhmen IX. Pilsner Kreis. Prag – Wien.
- Schaller, J. 1789: Topographie des Königreichs Böhmen XII. Klattauer Kreis. Prag – Wien.
- Sommer, J. G. 1838: Das Königreich Böhmen VI. Pilsner Kreis. Prag.

- Sommer, J. G. 1839: Das Königreich Böhmen VII. Klattauer Kreis. Prag.
- Tyr, V. 1929: Stříbrsko. Příspěvek k monografii politického okresu stříbrského. Plzeň.
- Úlovec, J. 2003: Ohrožené hradý, zámky a tvrze Čech 1. Praha.
- Úlovec, J. a kol. 2005: Encyklopedie českých tvrzí 3. Praha.
- Vilímková, M. – Horyna, M. 1975: Kladruby, státní zámek, stavebně-historický průzkum. Dodatky. Praha SÚRPMO (uloženo v projektovém archivu NPÚ ÚOP v Plzni).
- Vlček, P. 1999: Ilustrovaná encyklopedie českých zámků. Praha.
- Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D. 1998: Encyklopedie českých klášterů. Praha.
- Wintera, V. 1899: Paměti kláštera Kladrubského z doby předhusitské, Časopis katolického duchovenstva 40 (65), č. 3, s. 157–166; č. 4, s. 214–225; č. 5, s. 293–301; č. 6, s. 344–352; č. 7, s. 406–417; č. 8, 474–483.
- Žižka, J. 1995: Hospodářské dvory kláštera v Plasech (Několik poznámek k barokním klášterním hospodářským stavbám), in: J. Fák ed., 850 let plaského kláštera (1145–1995). Mariánská Týnice, s. 58–66.
- Žižka, J. 2012: O metodice průzkumu hospodářských dvorů, Průzkumy památek XIX, č. 1, s. 134–137.

DIE WIRTSCHAFTSHÖFE DES STIFTES KLADRUBY IN DER 2. HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERTS

Das Benediktinerstift Kladruby (Kladrau, Bez. Tachov [Tachau]) betrieb in der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts insgesamt 15 Wirtschaftshöfe (Meierhöfe). Sieben von ihnen lagen in der eigentlichen Domäne Kladruby, fünf im angeschlossenen Gut Čeminy (Tschemin, Bez. Pilsen-Nord) und drei im Gut Přestice-Zerovice (Bez. Pilsen-Süd). Fast alle Höfe befanden sich in den schon im 12.–14. Jahrhundert zum Klostergut angehörenden Ortschaften. Zwei Ausnahmen stellen die Höfe in Plešnice und Zálezly (Pleschnitz, Bez. Pilsen-Nord und Salesel, Bez. Tachov) dar, die vom Kladrauer Stift erst in der 2. Hälfte des 17., bzw. anfangs des 18. Jahrhunderts erworben wurden. Für die Periode des Mittelalters ist unter den Höfen des Kladrauer Klosters bislang lediglich das Vorhandensein des Klosterhofes in Kladruby und der Höfe Žďár, Všetice und Benešovice (Žďarier Hof, Schednitz [Alfredshof] und

Beneschau [Wenischau], Bez. Tachov) belegt, man kann auch die Residenzhöfe bei den Propsteien Touškov (Tuschkau a. d. Mies, Bez. Pilsen-Nord) und Přestice voraussetzen. Während der Hussitenkriege änderte sich erheblich das Ausmaß des Klosterguts, denn mehrere Teile von ihm der weltliche Adel wegraffte. Etliche bisherige Kloster-Unternehmungshöfe wurden vorübergehend zu Residenzhöfen bei den Adelssitzen (Žďár), weitere findet man im folgenden Jahrhundert erstmals in Schriftquellen bereits als Zubehör der Herrnsitze (Jivjany [Gibian, Bez. Domažlice /Taus/], Čeminy, Plešnice, Zálezly) erwähnt. Eine andere als Klosterherrschaft steht auch nach Mitte des 16. Jahrhunderts hinter Gründung

etlicher unternehmerischer Höfe in den vorhussitischen Benediktiner-Gütern (Výrov, Komberk, Nový dvůr in Přestice, Střížov [Wierau, Bez. Tachov, Gumberg, Bez. Pilsen-Nord, Neuhaus und Střížov, Bez. Pilsen-Süd]). In dieser Zeit das Kloster betrieb in eigener Regie die Höfe Klášterní (Klosterhof), Žďár, Všetice und den später verschwundenen Hof Lhota, es verpachtete vorübergehend den Hof Benešovice.

Das Zurückerwerben der Klostergüter durch Kladrauer Äbte begann schon nach 1621, es verlief jedoch mit höchster Intensität nach Mitte des 17. Jahrhunderts, besonders aber kurz nach 1700. Als Konfiskat nach der Schlacht am Weißen Berg erwarben die Kladrauer Benediktiner den Hof Benešovice und den wüsten Hof Výrov, durch gerichtliche Zuteilung des Gutes Touškov fiel ihnen 1651 der Hof Komberk zu und in gleicher Zeit der adelige Besitzer bescherte sie auch mit Plešnice. Im Jahre 1670 kauften sie den Hof Čeminy, in zwei Phasen in Jahren 1640 und 1704 Jivjany, damit auch Zálezly und schließlich 1705 die Höfe in Přestice. Noch im Jahre 1718 kauften sie das freie Haus mit Hof in Touškov. Im Zusammenhang mit der Erwerbung der Höfe durch Kladrauer Stift hatten zwei Wellen von Umbauten erfolgt, die für lange Zeit ihre Baugestalt sowie Funktionsanordnung bestimmten, die in mehreren Fällen bis heute authentisch erhalten sind. Den ersten und bislang vereinzelt Umbau registriert man beim Hof Plešnice, und zwar schon in den 1660er Jahren. Eine erhöhte Bauaktivität an den Wirtschaftsobjekten weisen die 1690er Jahre bis das erste Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts auf, also die Amtsperioden der

Äbte Tobias Hohmann (1689–1701) und Maurus Fintzguth (1701–1729). Unter ihnen erfolgte die Barockisierung etlicher Höfe (des Klosterhofes, der Höfe Žďár, Čeminy, Komberk und eines der Höfe in Přestice). Die zweite Um- und Zubautenwelle ist mit dem Namen des Abtes Josef Sieber (1729–1756) verbunden, und spielte sich wohl vor allem in den 1740er Jahren ab. In diese Bauperiode lassen sich die Bauten in Jivjany, Všetice, die bauliche Ergänzung einiger Objekte im Klosterhof und dem Propsthof in Přestice und wohl auch der Umbau des Herrenhauses mit Hof in Touškov einordnen. Ebenfalls bei den restlichen Höfen lässt sich die Bauaktivität in der Barockperiode voraussetzen, sie ist aber bislang nicht näher belegt. Es ist auch offenbar, dass alle Höfe in jener Zeit, mit Ausnahme der Residenzhöfe (Klosterhof, Čeminy, Propsthof in Přestice), Unternehmungshöfe darstellten. Der einzige, zwischen der Mitte des 17. und der Mitte des 18. Jahrhunderts neu gegründete Hof war der Hof Doubrava (Dobraken, Bez. Pilsen-Nord). Im Gegensatz z. B. zu der Zisterzienserdomäne Plasy registriert man im Kladrauer Dominium keine beabsichtigte Aufhebung der Dörfer als Vorbereitung zum nachfolgenden Ausbau der Unternehmungshöfe. Hätte sich früher auf den isoliert zerstreuten Barockhofgrundstücken die Dorfbesiedlung befunden, sie verschwand schon im 15. oder frühen 16. Jahrhundert (Žďár, Všetice, Výrov, Střížov).

Nach der Aufhebung des Stiftes 1785 blieben die Höfe in Mehrheit erhalten und dienten weiter ihren neuen Herrschaften, entweder in eigener Regie oder als verpachtete Meierhöfe. Aufgehoben und gleich

zu Beginn des 19. Jahrhunderts niedergedrückt war bloß der Hof Doubrava worden, den der neue Hof bei Myslinec ersetzt hat. Durch Verkauf einzelner Objekte an Privatpersonen verschwand wohl der Hof in Touškov; der Hof Všetice brannte unlängst nach Klosteraufhebung aus und blieb lange in Ruinen. Zu seinem Wiederaufbau unter neuem Namen Alfredshof kam es erst in den 1830er Jahren. Der heutige Zustand der Höfe in der einstigen Kladrauer Stiftsdomäne ist unterschiedlich und man findet unter ihnen sowohl die ganz oder größtenteils verschwundenen Areale (Doubrava, Výrov, Benešovice, Propst- und Neu Hof in Přestice) als auch die Höfe mit erhaltener Barocksubstanz, die bislang ihrer ursprünglichen Zweckbestimmung dienen (Žďár, Čeminy, Komberk).

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Kladruby-Pozorka (Kladrau-Giebacht, Bez. Tachov [Tachau]), Areal des Klosters mit Wirtschaftszubehör und dem nahen Hof Žďár (Zdiarer Hof), Mappe der ersten (Josephinischen) Militärmappierung 1764-1768, Sektion 155 (alle Ausschnitte der Josephinischen Militärmappierung © 1st Military Survey, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna; © Geoinformatiklabor der J. E. Purkyně Universität – <http://www.geolab.cz>; © Umweltministerium der Tschechischen Republik – <http://www.env.cz>).
- Abb. 2: Kladruby-Pozorka, Stall- und Kornbodengebäude an der Südseite des Klosterareals, Nordfassade, an das Gästehaus mit Eingangstor anschließend (alle Fotos J. Krček 2015, falls nicht anders angegeben).
- Abb. 3: Hof Žďár (Bez. Tachov), Indikationsskizze der Mappe des Stablen Katasters (1838-1860er Jahre), inmitten des Areals Situation der verschwundenen Feste mit Wassergrabenrest (Parz.-Nr. 46, 47). An der Vorderseite parallel mit der Straße Kornspeichergebäude (Nationalarchiv Prag [NA], Stabiler Kataster [SK], Sign. Plz 106 1/2).
- Abb. 4: Žďár, Hof, Barockspeicher, Südansicht (Foto J. Žižka, 2008).
- Abb. 5: Žďár, Hof, Barockspeicher, Nordansicht, Foto dokumentiert den älteren Zustand mit Ziegeldach und Pultgauben von zwei Kornbodengeschossen im Dachraum (Foto J. Žižka, gegen 1977).
- Abb. 6: Kostelec (Kostelzen, Bez. Tachov), Hof Všetice (Schednitz) mit Hammelhof, Ausschnitt der Mappe der Josephinischen Militärmappierung, Sektion 155.
- Abb. 7: Alfredshof (früher Všetice), Residenzbau mit Kornboden-Halbgeschoss, Westfassade und Teil der Fassade des nördlichen Wirtschaftsgebäudes.
- Abb. 8: Benešovice (Beneschau [Wenischau], Bez. Tachov), mit Meierhof, Ausschnitt der Mappe der Josephinischen Militärmappierung, Sektion 154.
- Abb. 9: Benešovice, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters (1838), in der Südwestpartie des Dorfes Areal des verschwundenen Meierhofs (Parz.-Nr. 1), bei seiner Nordostecke ursprüngliche Lage der gemauerten Polygonalkapelle (ÚAZK [Zentralarchiv der Geodäsie und des Katasters], Inv.-Nr. 0116).
- Abb. 10: Výrov (Wierau, Bez. Tachov), Flecken mit zerstreuten Meierhofgebäuden und weiterem Wirtschaftszubehör, Ausschnitt der Mappe der Josephinischen Militärmappierung, Sektion 154.
- Abb. 11: Výrov, Indikationsskizze der Mappe des Stablen Katasters (1838-1860er Jahre), die Skizze nimmt den neuen Hofausbau (Parz.-Nr. 46) zwischen dem älteren Bau und dem Herrschaftsweiherauf (NA Prag, SK, Sign. Plz 040).
- Abb. 12: Zálezly (Bez. Tachov) und Jivjany (Gibian, Bez. Domažlice [Taus]) mit Wirtschaftsarealen, Ausschnitt der Mappe der Josephinischen Militärmappierung, Sektion 172.
- Abb. 13: Jivjany, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters (1838), breiter gerader Weg ins Maierhofareal am westlichen Rand des Dorfes (Parz.-Nr. 1-3) indiziert vielleicht die Lage der verschwundenen neuen Feste, Rest nach der alten Feste bildet das annähernd ovale Grundstück nördlich davon (Parz.-Nr. 151) mit Grabenrelikt (ÚAZK, Inv.-Nr. 2945).
- Abb. 14: Jivjany, Torso vom Meierhof als Wohnhaus mit Kornbodenteil, Ansicht von Südosten.
- Abb. 15: Čeminy (Bez. Pilsen-Nord) mit Residenzhof und der nahe liegende Hof Komberk (Gumberg, Bez. Pilsen-Nord), Ausschnitt der Mappe der Josephinischen Militärmappierung, Sektion 138.
- Abb. 16: Čeminy, Hof, Indikationsskizze der Mappe des Stablen Katasters (1839-1860er Jahre), den Brauerei- und Mälzereibau fängt der Rest vom Wassergraben um (Parz.-Nr. 21), karminrot der Residenzbau ausgefärbt (NA Prag, SK, Sign. Plz 533).
- Abb. 17: Čeminy, Hof mit Bauten des Speichers und der ehemaligen Brauerei mit Mälzerei, Ansicht von Südosten.

- Abb. 18: Čeminy, Hofverwaltungsgebäude mit anschließendem Wirtschaftsbau, Ansicht von Südosten.
- Abb. 19: Komberk (Gumberg, Bez. Pilsen-Nord), Hofareal mit dominierendem Speicherbau, Ansicht von Süden.
- Abb. 20: Komberk, Indikationsskizze der Mappe des Stablen Katasters (1839-1860er Jahre), an der Hofvorderseite der Kornspeicher, rechts die Schaffnerwohnung (Parz.-Nr. 76), dahinter ein Neubau (NA Prag SK, Sign. Plz 533).
- Abb. 21: Plešnice (Bez. Pilsen-Nord) mit dem Meierhof, Ausschnitt der Mappe der Josephinischen Militärmappierung, Sektion 155.
- Abb. 22: Plešnice, Kornspeicher mit hohem Giebel beim neuzeitig gestalteten Hofeingang, Ansicht von Südwesten.
- Abb. 23: Plešnice, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters (1839), am Südostrand des Dorfes das Meierhofareal (Parz.-Nr. 1) und die an der Seite stehende Schäferei (Parz.-Nr. 2), die ebenfalls wie der Bau am Zugangsweg später verschwunden ist (ÚAZK, Inv.-Nr. 5829).
- Abb. 24: Doubrava (Dobraken, Bez. Pilsen-Nord) mit verschwundenem Meierhof, Ausschnitt der Mappe der Josephinischen Militärmappierung, Sektion 155.
- Abb. 25: Doubrava, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters (1839), das ausgedehnte Grundstück am Dorfplatzwestrand (Parz.-Nr. 57-59) indiziert die Lage des verschwundenen Meierhofs (ÚAZK, Inv.-Nr. 1456).
- Abb. 26: Město Touškov (Tuschkau a. d. Mies, Bez. Pilsen-Nord), sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters (1839), das sog. Herrenhaus an der Marktplatznordseite mit anschließendem wirtschaftlichem Zubehör (Parz.-Nr. 30, 31) diente als herrschaftlicher Meierhof (ÚAZK, Inv.-Nr. 4606).
- Abb. 27: Přestice-Pohořsko (Přestitz-Pohor Vorstadt, Bez. Pilsen-Süd), Südwestansicht der Kirche und des ursprünglichen Propsthofgeländes, im Vordergrund Teil vom Volutengiebel eines verschwundenen barocken Wirtschaftsbaues (übernommen aus Hostaš-Vaněk 1907, S. 72, Abb. 52).
- Abb. 28: Přestice mit den Meierhöfen Propsthof in Pohořsko, Neu Hof und Stržov, Ausschnitt der Mappe der Josephinischen Militärmappierung, Sektion 173.
- Abb. 29: Přestice, Propsthof bei der Propstei (Dechane), Indikationsskizze der Mappe des Stablen Katasters (1837-1860er Jahre), die Skizze nahm den beginnenden Umzug des wirtschaftlichen Areals aus der dichten Nähe der Kirche und des Residenzgebäudes auf das Gelände des Gartens zwischen dem ursprünglichen Hof und dem herrschaftlichen Gasthaus in Pohořsko Nr. 2 (NA Prag, SK, Sign. Kl. 365).
- Abb. 30: Přestice-Pohořsko, Wirtschaftsgebäude, um die Mitte des 19. Jahrhunderts südwestlich von der Barockpropstei erbaut.
- Abb. 31: Stržov (Bez. Pilsen-Süd), Westfassade vom Wohnhaus und weitere Wirtschaftshofbauten, Zustand gegen Mitte des 20. Jahrhunderts (J. Schmidt 1955, veröffentlicht mit Übereinstimmung des Besitzers der Fotografie).

(Übersetzung J. Noll)